

Archeologische opgraving aan de
Kerkbuurt 1-6 (fase 2) te Oostzaan,
Noord-Holland.

HOLLANDIA reeks 433

COLOFON

Hollandia reeks nr.	433
Titel:	Archeologische opgraving aan de Kerkbuurt 1-6 (fase 2) te Oostzaan, Noord-Holland
Toponiem:	Kerkbuurt 1-6 (fase 2)
Gemeente:	Oostzaan
Onderzoeksmeldingsnummer Archis:	40856
Hoekcoördinaten:	120.089-494.880 120.197-494.856 120.175-494.905 120.115-494.821
Auteurs:	K. T. Salomons & A. Hakvoort
Uitvoering:	Hollandia archeologen
In opdracht van:	Gemeente Oostzaan
Contactpersoon opdrachtgever:	Dhr. P. Sondaar
Deskundige bevoegde overheid:	Dhr. P. Kleij, gemeentelijk archeoloog Oostzaan
Wetenschappelijke leiding:	Dhr. A. Hakvoort & dhr. P. Floore
Illustraties:	A. Hakvoort & K.T. Salomons
Definitieve versie:	September 2012
Oplage:	6
ISSN:	1572-3151

© **HOLLANDIA** archeologen, Zaandijk 2011

HOLLANDIA archeologen

Tuinstraat 27a

1544 RS Zaandijk

☎ 075 - 622 49 57

✉ info@archeologen.com

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1. Inleiding	9
1.1 Algemeen	9
1.2 Reden van het onderzoek	10
1.3 Doel van het onderzoek	11
1.4 Verwachtingsmodel	12
1.5 Opbouw rapport	13
2. Onderzoeksgebied	15
2.1 Bodemkundige en geomorfologische achtergrond	15
2.2 Archeologische en historische achtergrond	15
3. Onderzoeksmethode	21
4. Onderzoeksresultaten	23
4.1 Stratigrafie	23
4.2 Sporen en structuren	26
4.2.1 Inleiding	26
4.2.2 De eerste fase: 13 ^{de} tot 16 ^{de} eeuw na Chr.	26
4.2.3 De tweede fase: 17 ^{de} en 18 ^{de} eeuw na Chr.	27
4.2.4 De derde fase: 19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw na Chr.	32
4.2.5 Conclusie sporen en structuren	37
4.3 Vondstmateriaal	39
4.3.1 Aardewerk	39
4.3.2 Conclusie aardewerk	49
4.3.3 Natuursteen	49
4.3.4 Glas	50
4.3.5 Leer	51
4.3.6 Dierlijk bot	51
4.3.7 Metaal	51
5. Beantwoording van de onderzoeksvragen	55
6. Synthese	61
Literatuur	67
Bijlagen	69

Samenvatting

Tussen 19 mei en 1 juli 2010 heeft Hollandia archeologen de tweede fase van het archeologisch onderzoek aan de Kerkbuurt 1-6 uitgevoerd. Op basis van voorafgaand onderzoek middels boringen en proefsleuven is door de bevoegde overheid, de gemeente Oostzaan, besloten om de aanwezige archeologische waarden met een archeologische opgraving te bergen. De archeologische opgraving was tweeledig, omdat vanwege leidingen het gehele onderzoeksgebied niet onderzocht kon worden. De tweede fase, waarover dit rapport gaat, sluit op het eerdere onderzoek aan en sluit het archeologisch onderzoek aan de Kerkbuurt 1-6 af.

Tijdens de tweede fase zijn sporen van bewoning aangetroffen die aansluiten op zowel de eerste fase aan de Kerkbuurt 1-6 als archeologisch onderzoek dat plaatshad aan de overzijde van de Kerkbuurt. Waar tegenwoordig het gemeentehuis van Oostzaan staat, heeft in 2007 onderzoek aangetoond dat ten zuiden van de hervormde kerk een terplichaam was gelegen. De datering van deze terp gaat terug tot in de 13de eeuw na Chr. Vondsten die in 2010 zijn gevonden in ophogingslagen bevestigen dit beeld van bewoning uit de 13de eeuw. Een huisplaats is echter niet aangetroffen, waardoor niet met zekerheid geconcludeerd kan worden dat hier een terp lag. Sporen van bewoning zijn destijds wel uit de periode tussen de 14de en 15de eeuw na Chr. aan de overkant aangetroffen. Het betrof huisplattegronden die gedeeltelijk opgetrokken waren uit plaggen. Ophogingslagen uit deze periode zijn tijdens de tweede fase gevonden. Hoe deze ophogingslagen zich precies tot eerder onderzoek verhouden is nog niet zeker. Daarvoor zou onder de Kerkbuurt zelf onderzoek plaats moeten vinden. Het lijkt er echter sterk op dat deze ophogingslagen tot het terplichaam behoren.

Een andere opvallend resultaat is meer naar het noorden geboekt. Daar zijn in een veronderstelde gedempte waterloop vondsten gedaan, die tevens in de late middeleeuwen te plaatsen zijn. Dit komt overeen met wat reeds bij de eerste fase was gedocumenteerd. Toentertijd waren in de meest noordelijke werkputten laatmiddeleeuwse vondsten gedaan, die mogelijk tot een terp behoren. Niet ver van de waterloop heeft een sloot gelopen die beschoeid was met verticaal- en horizontaal geplaatste houten planken. De sloot blijkt lang in gebruik te zijn geweest en aan het eind van de 19de eeuw te zijn gedempt. In de vulling is materiaal aangetroffen dat in de periode 17de tot 19de eeuw te dateren is.

Op de hoek van de Kerkbuurt met de Kerkstraat hebben in de 17de eeuw huizen gestaan. Restanten hiervan zijn maar fragmentarisch aangetroffen. Beter bewaarde restanten van bewoning komen uit de 19de en 20ste eeuw. De overgebleven restanten waren voornamelijk funderingsresten die eerst een houten opbouw droegen, maar later ook een bakstenen opbouw. De woning, die in de oksel van de Kerkbuurt met de Kerkstraat gestaan heeft, werd bewoond door de familie Heijn, die daar een kruidenierswinkel uitbaatten. Later, als zoon Albert de winkel van zijn vader overneemt, zal dit de basis zijn voor de bekende winkelketen en de *multinational* Ahold.

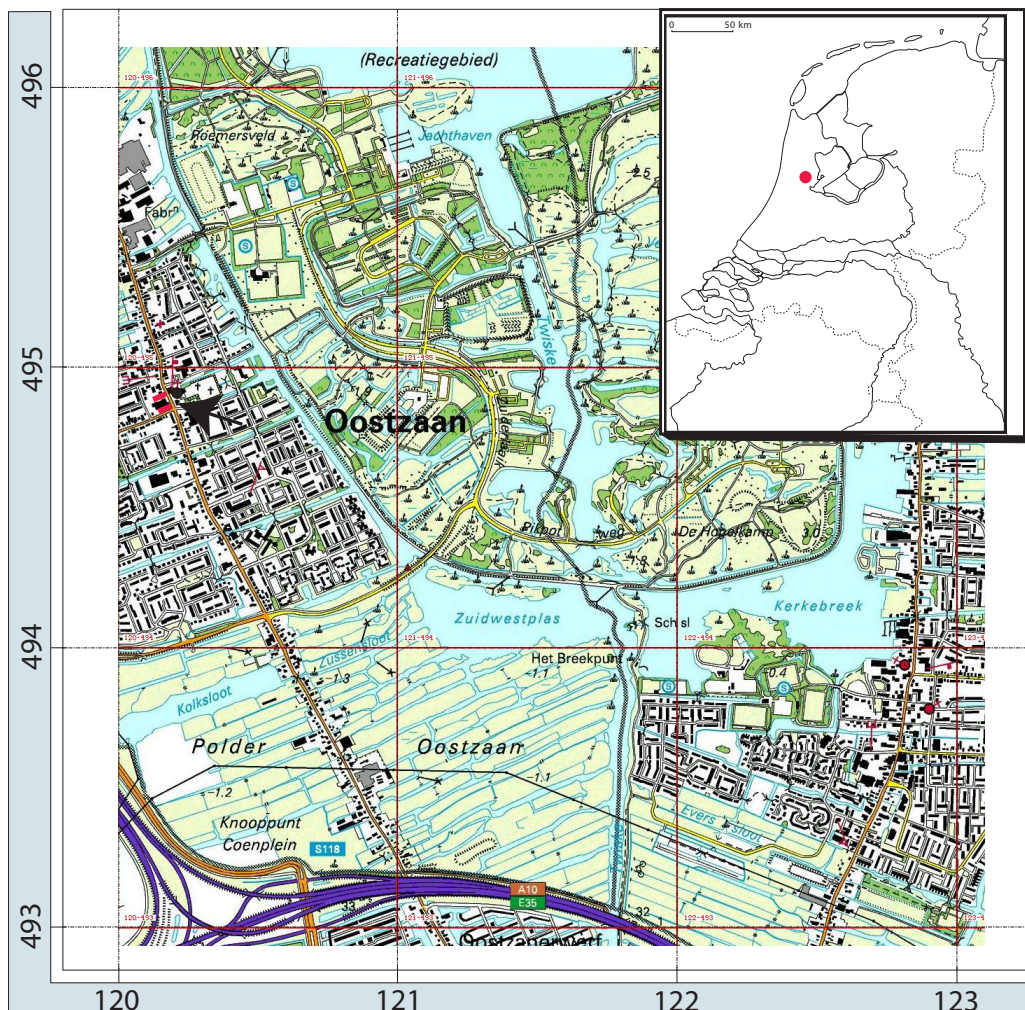
1 Inleiding

1.1 Algemeen

In de periode van 19 mei t/m 1 juni 2010 heeft Hollandia archeologen, Zaandijk, een archeologische opgraving uitgevoerd op een terrein aan de Kerkbuurt 1-6 te Oostzaan. De onderzoekslocatie bevindt zich in het centrum van Oostzaan, tegenover de kerk en het gemeentehuis. De onderzoekslocatie heeft op de provinciale en gemeentelijke cultuur historische waardenkaart een hoge waarde toegekend gekregen. Met de voorgenomen nieuwbouw zouden de archeologisch hoge waarden voorgoed verdwijnen. Op basis van archeologische vooronderzoek in de vorm van een bureauonderzoek, inventariserend veldonderzoek middels boringen en een inventariserend veldonderzoek middels proefsleuven (Gerritsen 2008; Vaars / Vanoverbeke 2007), is de vindplaats als behoudenswaardig bestempeld. Hierop is door het bevoegd gezag, de gemeente Oostzaan, besloten om het terrein archeologisch op te graven. Tussen 25 maart en 11 april 2008 was gestart met de archeologische opgraving. Toentertijd kon niet het gehele plangebied onderzocht worden vanwege nog aanwezige kabels en leidingen. De archeologische opgraving (fase 2), waarvan het rapport voor u ligt, beslaat de overige delen die niet opgegraven konden worden. Dit rapport sluit aan op de eerdere publicatie van de eerste fase van de archeologische opgraving (Hoogendijk 2011).

Het veldwerk is uitgevoerd door A.Hakvoort, T. Hoogendijk, J. Verduin, R. Floore en K. Salomons (allen Hollandia archeologen). De kraan werd bediend door M. Komen van de firma Swart uit Middenmeer. Uitvoerder van het civiele werk was dhr. V. van Vliet van de firma Sturm uit Zaandam.

Aan de basis van huidig onderzoek lag een Programma van Eisen van de hand van Dhr. P. Kleij, gemeentelijk archeoloog van de gemeente Oostzaan.

Afbeelding 1. De onderzoekslocatie in rood en met pijl weergegeven op de topografische kaart van Nederland (1:25.000), in het kader de locatie binnen Nederland.

1.2 Reden van het onderzoek

De reden tot het overgaan tot een archeologische opgraving ligt in de regelgeving omtrent het behouden van cultureel erfgoed voor ons nageslacht. Omdat grondroerende activiteiten informatie over ons verleden voorgoed kunnen vernietigen is op Europees niveau een verdrag ondertekend dat bekend staat als het *Verdrag van Valletta*. In Nederland is dit verdrag in 2007 geïmplementeerd in de nieuwe Wet Archeologische Monumenten Zorg (WAMZ). Hierin wordt gesteld dat archeologische waarden zoveel mogelijk *in situ* (ter plekke in de grond) bewaard moeten worden. Wanneer archeologische waarden niet *in-situ* bewaard kunnen worden kan het bevoegd gezag besluiten dat de archeologische waarden *ex-situ* door archeologen gedocumenteerd dienen te worden.

Het plangebied Kerkbuurt 1-6 zal door de gemeente Oostzaan ontwikkeld worden. Men is van plan om hier appartementen en winkels te bouwen. Uit het archeologisch vooronderzoek is gebleken dat archeologische waarden, daterend uit de middeleeuwen en nieuwe tijd, in de bodem aanwezig zijn. Hierop is door het bevoegd gezag besloten om deze waarden middels een archeologische opgraving te behouden.

1.3 Doel van het onderzoek

Het doel is om met een archeologische opgraving archeologische resten zorgvuldig te documenteren en vooropgestelde onderzoeksvragen te beantwoorden. In het Programma van Eisen zijn voor het onderzoek specifieke vragen gesteld. Dit zijn:

1. Kunnen aparte vindplaatsen onderscheiden worden en zo ja wat is hun begrenzing?
2. Wat is de ruimtelijke spreiding van sporen en structuren zowel horizontaal als verticaal?
3. Is er sprake van clustering van sporen en structuren binnen een vindplaats?
4. Kunnen meerdere bewoningsfasen onderscheiden worden, zo ja in welke mate zijn deze aaneensluitend?
5. Wat is de datering of looptijd van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?
6. Bevatten de vindplaatsen overblijfselen die duiden op ambachtelijke activiteiten of handel?
7. Hoe verhoudt de site zich ten opzichte van analoge vindplaatsen uit dezelfde periode in de regio?
8. Hoe zien de gebouwresten eruit (materiaalsoort, plattegrond, grootte, oriëntatie, manier van bouwen, diepte, hoogte, ligging haard etc.)
9. Is in de ondergrond een terp of een deel van een terp aanwezig?
10. Wat kan gemeld worden over de archeologische indicatoren voor bewoning en terp: verschillende bodemlagen boven elkaar, variërend in dikte van een paar cm tot tientallen cm, de aanwezigheid in de bodem van vlechtwerk, plaggen en bakstenen die in verband liggen, ingeheidse palen, gemetselde poeren, fragmenten dakpannen, scherven glas of aardewerk, metalen voorwerpen of andere artefacten?
11. Geef met behulp van de datering van artefacten, de relatieve stratigrafie, dendrochronologie en eventueel natuurwetenschappelijke dateringsmethoden de ouderdom van de bodemlagen aan.
12. Op welke wijze is het terrein ontgonnen en ingericht door de eeuwen heen?
13. Geef aan hoe door de aanleg van sloten, greppels, het ophogen van het terrein, het aanleggen van terpen, het oprichten van gebouwen, het dichtgooien van sloten en dergelijke het terrein zich vanaf de eerste bewoning tot het begin van de 20e eeuw heeft ontwikkeld.
14. Wat kan gemeld worden over de archeologische indicatoren voor de aanwezigheid en datering van sloten? Hoe valt te verklaren dat over een lange lengte, een breedte van vijf tot vijftien meter en een diepte van twee meter of meer de veenlaag ontbreekt? In plaats hiervan zijn modderige lagen, kleilagen en afvallagen aanwezig. De aanwezigheid van veel artefacten is eveneens een aanwijzing voor de aanwezigheid van een sloot. Hoe kunnen artefacten gebruikt worden voor datering van de sloot en de eventuele fasen in de aanleg van deze sloot?
15. Wat was het voedingspatroon van de bewoners?
16. Geef aan met behulp van de aanwezigheid van organische voedselresten en botten/visgraten in kuilen, sloten, grondlagen, putten etc. welk voedsel er door de eeuwen heen gegeten werd.
17. Maak een landschapsreconstructie gebaseerd op het onverstoorde veen direct onder de terp of onder de oudste bebouwing.
18. Zijn er aanwijzingen voor de verbouw van graan en zo ja, in welke perioden vond dit plaats?
19. Archeologische indicatoren: resten graan en dorsafval gekoppeld aan dateringen.

20. Welke archeologisch artefacten zijn aanwezig? Tot welke type behoren ze, wat is hun datering en herkomst?
21. Kan er een verschil in sociale stratigrafie binnen de verschillende gebouwen worden vastgesteld? Kan de functie van de verschillende gebouwen worden vastgesteld?
22. Archeologische indicatoren: groepeer de artefacten per gebouw en kijk welke gebouwen, of delen van gebouwen kostbare of goedkope voorwerpen bevatten en welke gebruiksvoorwerpen in welke gebouwen aanwezig zijn.

1.4 Verwachtingsmodel

(uit: Hoogendijk 2011)

Voor het bureauonderzoek met betrekking tot het proefsleuvenonderzoek (Vaars 2007) werd een verwachtingsmodel opgesteld:

“Op de nieuwbouwlocatie zijn blijkens het historische kaartmateriaal resten van bebouwing vanaf in ieder geval de 17de eeuw te verwachten. Deze resten kunnen onder andere bestaan uit funderingen van muren, puinsporen, beerputten en kelders. Daarnaast moet tevens rekening worden gehouden met de aanwezigheid van oudere sporen, gezien de resultaten van de opgravingen op het tegenoverliggende terrein kunnen deze dateren vanaf de periode 1400-1500. Oudere sporen, uit ca. 1200-1300 zijn echter ook niet uitgesloten. Bij de opgraving werden in een profiel nabij en parallel aan de Kerkbuurt ophogingslagen uit de 15de-16de eeuw aangetroffen, alsmede een plagenstructuur die zich uitstrekte tot onder de huidige straat. Dit betekent dat deze sporen (en vondsten) hoogstwaarschijnlijk ook binnen het onderhavige plangebied aanwezig zullen zijn. Bij de opgraving werd ook een met zeer veel goed geconserveerde vondsten gevulde sloot aangetroffen. Twee vergelijkbare sloten binnen het plangebied kunnen veel en goed bewaarde vondsten uit vermoedelijk de 17de-18de eeuw bevatten. De archeologische resten zullen zich bevinden in ophogingspakketten van gemengd zand, klei, mest en veen die ook voor organisch materiaal goede conserverende eigenschappen hebben. Vanaf een diepte van ca. 30 cm onder het huidige maaiveld kunnen de archeologische overblijfselen worden verwacht. Onbekend is wat voor schade aan het bodemarchief is toegebracht door bebouwing uit latere tijden. Met name het voormalige schoolgebouw kan veel schade hebben toegebracht.”

De resultaten van het IVO-O (booronderzoek) spraken het verwachtingsmodel niet tegen. Er werden vanaf 0,4 m onder het maaiveld ophogingslagen gevonden. De top van het natuurlijke veen werd gevonden op een gemiddelde diepte van 2,3 meter onder het maaiveld (2,5 meter -NAP). Recente verstoringen waren beperkt. In boring 17, op de locatie van het voormalig schoolgebouw, werd onder een 0,6 m dikke egalisatielaag van geelgrijs zwak siltig zand een laag van donkerbruin kleiig zand aangetroffen met puin en mortel. Deze laag kan waarschijnlijk geïnterpreteerd worden als de slooplaag van de school. De onderzijde van deze laag ligt op ca. 1 m onder het maaiveld (Gerritsen 2008).

In 2009 zijn tijdens de eerste fase van de archeologische opgraving behalve greppels, sloten en ophogingslagen echter geen bewoningssporen uit de 12de t/m 16de eeuw aangetroffen. Resten van structuren uit de 17de en 18de eeuw zijn slechts fragmentarisch bewaard gebleven onder latere bebouwing. Grote hoeveelheden vondsten uit deze periode zijn echter wel aangetroffen.

In de 19de eeuw neemt de bewoningsdichtheid enorm toe. Vrijwel alle aangetroffen funderingsresten, onder meer van een school en enkele woonhuizen met bijgebouwen, zijn dan ook toe te wijzen aan steenbouw uit de 19de- en 20ste eeuw.

1.5 Opbouw rapport

Het rapport is als volgt opgebouwd: Allereerst wordt in hoofdstuk twee het onderzoeksgebied nader bepaald. Hier wordt ingegaan op het landschappelijk, archeologisch en historisch kader waarbinnen de onderzoekslocatie zich bevindt. Het daaropvolgend hoofdstuk bespreekt de gehanteerde onderzoeksmethode (hoofdstuk drie). In hoofdstuk vier komen de onderzoeksresultaten aan bod. Dit hoofdstuk besteed aandacht aan de stratigrafie, de sporen en structuren en het aangetroffen vondstmateriaal. Vervolgens worden de onderzoeksvragen beantwoorden (hoofdstuk vijf) en wordt het rapport afgesloten met een synthese waarin beide fasen geïmplementeerd worden (hoofdstuk zes).

Afbeelding 2. De onderzoekslocatie voor aanvang van de eerste fase van de archeologische opgraving in 2009 (boven), met op de foto daaronder de onderzoekslocatie voor aanvang van de tweede fase in 2010.

2 Onderzoeksgebied

2.1 Bodemkundige en geomorfologische achtergrond

In de beginfase van het holoceen steeg de zeespiegel drastisch. Tussen 8000 en 4000 v. Chr. ontstond er in het huidige kustgebied achter lage strandwallen een lagune waarin veenvorming plaatsvond. Dit is het zogenaamde basisveen dat zich nu op ca. 12 tot 14 m -NAP bevindt (Van Braam 1993, Berendsen 2000). Tussen 5000 en 3000 v. Chr. steeg de zeespiegel verder waardoor de voorwaarden ontstonden waarin onder andere ter plaatse van de Zaanstreek een waddegebied kon ontstaan (Laagpakket van Wormer). De wadafzettingen bevonden zich tussen 5 en 8 m -NAP. Dit gebied verwerd tot een kweldergebied doordat de wadplaten met kleiafzettingen bedekt raakte. Er vormde zich vegetatie, wat het begin vormde van het ontstaan van een (laag)veengebied, het Hollandveen. Waar de latere Zaan stroomde bevond zich een wadgeul. Na 3000 v. Chr. nam de mate van zeespiegelstijging enigszins af waardoor de veengroei ongehinderd door kon zetten. Het veen werd naarmate het hoger groeide, ombroegen van karakter en ging geleidelijk over in hoogveen (Van Braam 1993). In de vroege middeleeuwen bestond het Zaanse landschap uit hoge mosveenkussens, geflankeerd door lagere woud- en rietvenen. Gedurende de middeleeuwen nam de invloed van de zee toe en werden grote delen van het veen in het kustgebied weggeslagen. Ook het menselijke ingrijpen in het landschap door grootschalige ontwatering en later inpoldering, had het veen drastisch doen slinken. Het op hoogveen gelegen Oostzaan fungeerde in de 11de/ 12de eeuw als ontginningsas waar vanuit het veen richting de veenstromen de Twiske en de Watering werd ontgonnen (Van Braam 1993; Vos 1998).

Het natuurlijke hoogveenkussen is in het oostprofiel van werkput 1, fase 2, aangetroffen vanaf een diepte van 3,72 m -NAP. Het is door middel van een boring gevolgd tot maximaal 5,30 m -NAP. Dit natuurlijke veen heeft een typisch roestbruine kleur en bevat grove plantenresten. Bovenop dit natuurlijke veen, dus vanaf 3,72 m -NAP, ligt een pakket ophogingslagen van veen en klei, of een vermenging daarvan. Deze ophoging heeft een vastgestelde dikte van 2,45 meter en is in verschillende fases ontstaan. Vanaf 1,28 m -NAP gaat het overwegend weinig ophogingspakket over op kleiige ophogingen waartoe de huidige bouwvoor ook behoort. Dit pakket is ca. 90 cm dik.

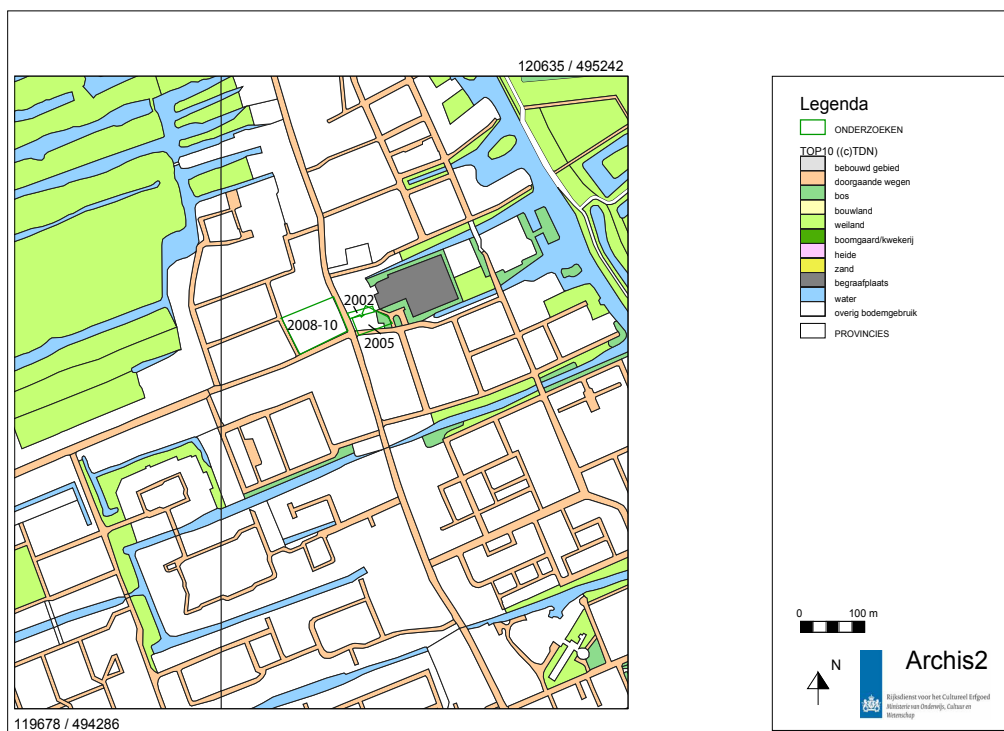
2.2 Archeologische en historische achtergrond

(uit Hoogendijk: 2011, naar: Kleij 2003)

Oostzaan heeft de voor een veenontginningsas typerende langgerekte vorm. Het centrum van een dergelijk lintdorp bevindt zich bij de kerk en het rechthuis. Reeds in de middeleeuwen lag het centrum ter hoogte van de Kerkbuurt waar de kerk en het rechthuis stonden. De middeleeuwse kerk, in 1573 door de Spanjaarden zwaar beschadigd, is in 1760/1761 vervangen door de huidige kerk. In 1617 is het rechthuis door een nieuw rechthuis vervangen, in 1860 werd dit weer gesloopt. Waarschijnlijk stonden in de directe omgeving van deze beide gebouwen al in de middeleeuwen enige woningen en boerderijen. In de late 16de eeuw en de 17de eeuw maakte Oostzaan een bloeiperiode door en verdichtte de bewoning rond de kern zich. Na een economische inzinking in de 18de en 19de eeuw zette de groei na 1900 flink door waardoor het aantal woningen toenam. De wegsloot, die langs de hoofdweg liep, werd in de jaren 1920-1923 gedempt, zodat de weg voor het steeds drukker

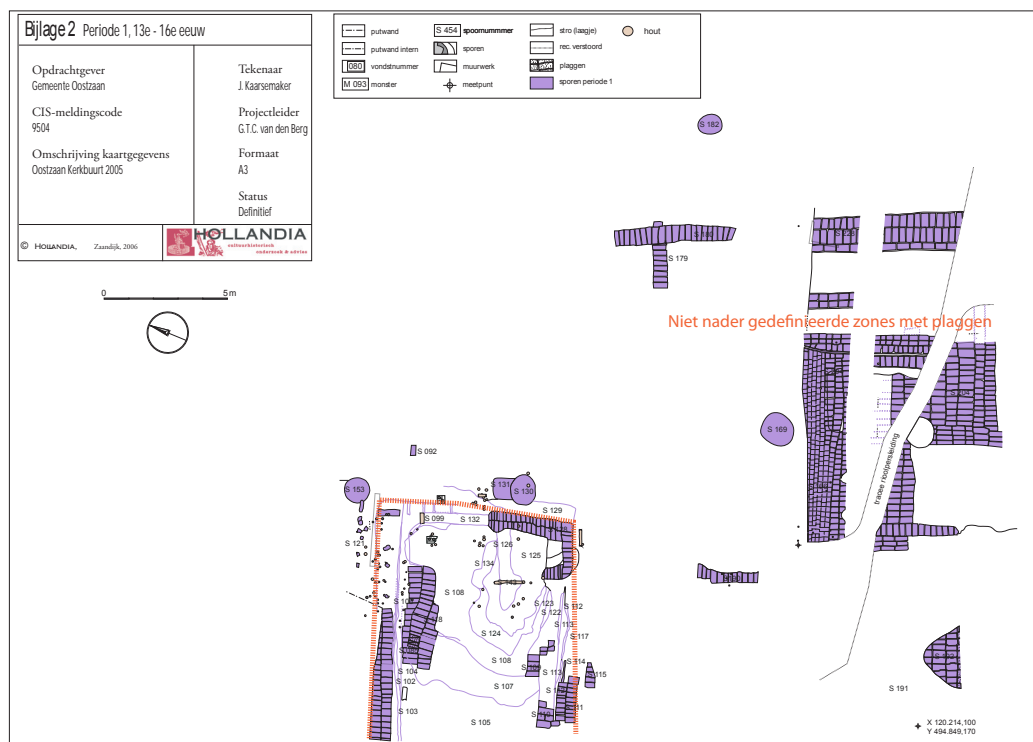
wordende gemotoriseerde verkeer gebruikt kon worden. Rond de kerk en het gemeentehuis vestigden zich winkels en bedrijven. Tot op de dag van vandaag is de Kerkbuurt het centrum van Oostzaan gebleven.

Het onderzoeksterrein ligt op of aan de rand van een in de middeleeuwen opgeworpen terp aan een uit de middeleeuwen daterend bewoningslint. Deze terp is een van de grootste in de Zaanstreek. Het niveauverschil tussen de top van de terp en het gebied eromheen bedraagt ruim 1 meter. In 1987 heeft de Stichting RAAP, toen nog onderdeel van het Instituut voor Prae- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam, het veld van Oostzaan grootschalig en systematisch onderzocht. Ruim 60% van de weilanden is bekeken op de aanwezigheid van oude woonterpen en boerderijplaatsen. Hierdoor is veel nieuw inzicht verkregen over de wijze van ontginning van het Oostzaanderveld. Uit het onderzoek bleek dat tussen ruwweg 1100 en 1400 het veenmoeras werd ontgonnen en dat de boerderijen van de ontginners verspreid door het veld stonden, vaak op kleine terpen. Rond 1300 begon de bewoning zich langzaam te concentreren langs het huidige lint (Zuideinde, Kerkstraat, Noordeinde, de Haal en de Heul), een ontwikkeling die zich in de volgende eeuwen voortzette. Na 1800 was de meeste bebouwing uit het veld verdwenen. In 2002 is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd tegenover de onderzoekslocatie, aan de andere zijde van de straat de Kerkbuurt (Kleij 2003). Uit het onderzoek bleek dat het Oostzaanderveld vanaf de Romeinse Tijd een kaal hoogveen gebied was dat misschien voorafgaand aan de definitieve ontginning bezocht werd door rondtrekkende herders die in het veenmoeras hun vee weidden. De oudste aanwijzingen voor ontginning en bewoning langs dit deel van de Kerkstraat zijn scherven van kogelpot-, Andenne-, Pingsdorf- en Paffrath aardewerk uit de 12de en 13de eeuw. In theorie kan dit materiaal ook ouder zijn, maar kenmerkende scherven uit de 10de of 11de eeuw zijn niet gevonden. Verder bleek dat de oudste bewoning niet plaats had gevonden op het onderzoeksterrein zelf maar in de directe omgeving daarvan. Sporen van gebouwen uit de 12de en 13de eeuw werden namelijk niet op het terrein aangetroffen.

Afbeelding 3. Overzicht van de in de tekst beschreven archeologische onderzoeken in de Kerkbuurt te Oostzaan. Bron: ARCHIS2.

Aan de voet van de terp lag in de 14de en 15de eeuw, en misschien al eerder, een kronkelende waterloop met drassige oevers. De zuidoever van deze waterloop is in de eerste helft van de 15de eeuw opgevuld met plaggen, veen en riet. Dit vormt een aanwijzing voor demping van de waterloop. De noordoever kon niet worden onderzocht maar aangenomen wordt dat hier zich hetzelfde proces voltrok. Direct ten noorden van de waterloop bevond zich de terp waarop in de middeleeuwen de kerk en het rechthuis stonden. Misschien stonden naast de kerk en het rechthuis op de terp ook woonhuizen. De waterloop diende waarschijnlijk ter ontwatering van het terpoppervlak. Daarnaast werd hij ook gebruikt voor het storten van afval. Het lijkt er op dat het oudste materiaal, uit de 12de en 13de eeuw, van de terp afkomstig is. In de eerste helft van de 15de eeuw heeft men de waterloop definitief gedempt en afgedekt met rieten matten waarop vervolgens ophogingslagen werden aangebracht waardoor het terrein bewoonbaar werd. In feite is dit een uitbreiding van de terp, waarbij twee kleine terpen (die waar de kerk op stond en één iets ten zuidoosten daarvan) zijn samengevoegd. De terpen bleven van elkaar gescheiden omdat op de plaats waar de waterloop lag een rechte sloot werd gegraven. Zowel op het voorste deel als op het achterste deel van het onderzoeksterrein zijn resten van structuren teruggevonden. Duidelijk werd dat de gebouwen uit deze periode gefundeerd waren op in lange sleuven gelegde plaggen. Over de opbouw van de muren bestaat geen zekerheid. Fragmenten huttenleem wijzen er op dat in ieder geval enkele gebouwen waren voorzien van vlechtwerkwanden die met leem waren dicht gesmeerd. Uit de vondst van twee stukken van eikenhouten planken lijkt het er op dat er misschien ook huizen waren met wanden van planken. Het dak van één gebouw op het achterterf werd gedragen door staanders die op 2,2 meter afstand van elkaar tegen de binnenzijde van de lange wand waren gezet. De vloer van dit gebouw bestond uit een laag aangestampte of platgelopen klei. Omdat ten gevolge van het geringe oppervlak van de sleuf van alle gebouwen slechts zijkanten zijn aangetroffen, kon niet worden vastgesteld of er ook haarden aanwezig waren. Er kan echter vanuit worden gegaan dat gebouwen op het voorste deel van het erf hoofdgebouwen (woningen) waren en dus haarden hadden en dat de bouwsels op het achterdeel fungeerden als schuren, stallen of hokken en daarom geen verwarming zullen hebben gehad. In de 15de of 16de eeuw verzezen op het opgravingsterrein en op het terrein direct ten noorden daarvan, twee nieuwe huizen waarvan één waarschijnlijk geheel van steen was. Het zuidelijke huis, dat midden op het onderzoeksterrein stond, had alleen een stenen voorgevel en een ingegraven plank ondersteund door kleine paaltjes (slieten) als fundering. De rest van het gebouw was van hout en de staanders van deze houtconstructie rustten op bakstenen poeren. De herinrichting van het terrein en de bouw van stenen of deels stenen huizen vormt een aanwijzing voor een toenemende rijkdom van de bewoners. Uit historische bronnen blijkt dat Oostzaan in de tweede helft van de 16de eeuw een periode van grote bloei doormaakte. De directe aanleiding tot deze ingrijpende veranderingen kunnen echter de invallen van de Spanjaarden in 1573 zijn geweest, waarbij de kerk en mogelijk ook de omliggende bebouwing beschadigd werden. In 2005 is door Hollandia archeologen uit Zaandijk een archeologische opgraving uitgevoerd op het perceel Kerkbuurt 6, waar nu het gemeentehuis is gevestigd, tegenover de huidige onderzoekslocatie (Vaars / Van den Berg 2009). De oudste bij het onderzoek gevonden aanwijzingen voor bewoning dateren uit de midden tot late 13de eeuw. Het gaat in dat geval om fragmenten van keramiek uit een met mest opgevulde waterput. Huizen uit deze periode zijn niet aangetroffen, deze liggen waarschijnlijk wel in de directe nabijheid, juist buiten het onderzoeksgebied. Vermeldenswaardig is verder de vondst van zeven complete en gave kannen van proto- en bijna-steengoed uit Siegburg met een datering tussen 1225 en 1280. De kannen werden geborgen uit de onderkant van een bijna 4 meter diepe waterput,

Afbeelding 4. Huisplattegrond uit de 15de-16de eeuw die tijdens onderzoek in 2005 zijn blootgelegd aan de oostelijke zijde van de Kerkbuurt. Naar: Vaars / Van den Berg 2009, bijlage 2.

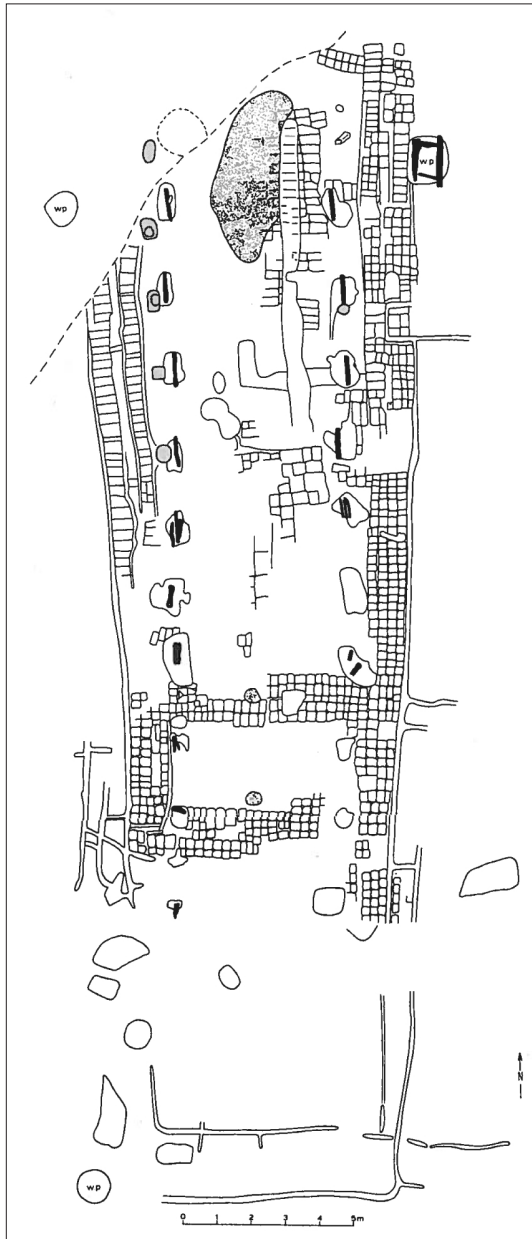
die na afdanking werd hergebruikt als mest-/beerput.

In de 15de-16de eeuw bevindt zich een plaggenverhoging waarbij de veronderstelde plaggenwanden sterk doen vermoeden, dat hier een huisplaats gelegen is (zie afb. 4). Zulke huisplattegronden zijn in Noord-Holland niet onbekend en een goed voorbeeld is opgegraven in Assendelft (Besteman / Guiran 1986, 194-195). Tijdens die opgraving in Assendelft zijn verschillende huisplattegronden uit de late middeleeuwen blootgelegd, maar huisplattegrond 1 verdient in dit verhaal aandacht. Huisplattegrond 1 had een maximale afmeting van 25 m en de afstand tussen de twee rijen stijlen was 5 m (afb. 5). De stijlen waren gefundeerd op gekliefde sloffen. De wanden waren opgetrokken uit plaggen die tot onder het dak reikten. Ondanks dat de datering van deze huisplattegrond in de late middeleeuwen geplaatst kan worden en de huisplattegrond in Oostzaan uit een latere periode stammen, is het mogelijk dat in Oostzaan eenzelfde type huisplattegrond is aangesneden.

Er zijn in dit deel echter geen haardplaatsen aangetroffen, maar de afwezigheid hiervan, in combinatie met aangetroffen mest, suggereert dat deze delen het stalgedeelte geweest konden zijn.

Twee waterputten worden verondersteld bij één de huisplattegrond te horen. In een van die putten, direct achter de plaggenstructuur, werd een groot deel van een Spaanse kan van goudlustermajolica uit 1500-1525 aangetroffen: een unieke vondst in Nederland.

Tenslotte is bij het onderzoek een deel van een huis uit de late 16de-, vroege 17de eeuw opgegraven en werd een met grote hoeveelheden vondstmateriaal uit de 17de-18de eeuw gevulde sloot aangetroffen. De sloot heeft een oost-west oriëntatie en loopt waarschijnlijk door tot in het huidige plangebied. In het bij de opgraving aangelegde meest westelijke profiel, bijna tegen de stoep van de Kerkbuurt aan, waren nog steeds ophogingslagen van het terplichaam aanwezig, evenals een deel van het plaggenschuurtje.

Afbeelding 5. Huisplattegrond 1 uit Assendelft met plagenwanden. Uit: Besteman / Guiran 1986, 195.

In januari 2008 is in opdracht van de gemeente Oostzaan een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven (IVO-P) uitgevoerd op het terrein aan de Kerkbuurt 1-6, te Oostzaan. De aanleiding tot het onderzoek werd gevormd door de sloop van de oude school en het nieuw te bouwen woonappartementen op het terrein. Het met de nieuwbouw gepaard gaande grondverzet zou een bedreiging vormen voor de waarschijnlijk aanwezige archeologische resten uit de late middeleeuwen en de nieuwe tijd. Het doel van dit inventariserend veldonderzoek is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting, zoals deze werd opgesteld en aangevuld in respectievelijk het bureauonderzoek en het booronderzoek (Vaars 2007). Dit proefsleuvenonderzoek diende een betrouwbaar inzicht te geven in de aanwezigheid, aard, datering, omvang, gaafheid en de conservering van archeologische resten binnen het plangebied. Er werden aanwijzingen gevonden voor menselijke activiteiten vanaf de 13de eeuw. Waarschijnlijk is in de 15de/16de eeuw een terp aangelegd aan de straatzijde van de Kerkbuurt. Hiernaast werden bewoningsresten aangetroffen als plagenstructuren, houten palen, funderingen en dergelijke die gedateerd kunnen worden vanaf de late middeleeuwen tot in de nieuwe tijd. De gaafheid en conservering van de resten is goed. De vindplaats is als behoudenswaardig gewaardeerd (Gerritsen 2008).

3 Onderzoeksmethode

In het PvE waren de aan te leggen werkputten omschreven. De eerste werkput (nr. 1) bevindt zich in de oksel van de Kerkbuurt en de Kerkstraat. De werkput had een geplande grootte van 25,0 x 10,0 meter. Uiteindelijk is de werkput 25,6 meter lang en 9,0 meter breed aangelegd. De kleine afwijking werd veroorzaakt door plaatselijke omstandigheden, zoals de aanwezigheid van leidingen langs de Kerkstraat.

Werkput 2 had een geplande omvang van 25,0 x 8,0 meter. Deze put is uiteindelijk aangelegd over een oppervlak van 20,3 x 7,0 meter. Hier waren nog aanwezige (overigens wel afgesloten) leidingen de oorzaak van de kleinere omvang. De werkput kon niet verlengd worden omdat anders de toerit naar het terrein belemmerd zou worden en vervolgens de afvoer van (vervuilde) grond niet meer mogelijk zou zijn.

Tijdens de aanleg van de werkputten werd het werk begeleid door een milieukundige van WARECO Advies, Amstelveen. Vervuilde grond werd afgegraven en afgevoerd naar een depot. Tijdens het werk is diverse malen gemeten op het eventueel vrijkomen van schadelijke gassen.

Werkput 1:

Werkput 1 is opgegraven over een oppervlak van 25,6 x 9,0 meter. Bij de aanleg van het vlak werden vanuit de recente bovenlaag al muurresten herkend. Hier is met de machine zorgvuldig omheen gegraven en verder verdiept naar een vlak waarin andere sporen dan muurwerk te herkennen waren. Het vlak is vervolgens handmatig getekend (schaal 1:20) op één vlaktekening, waarbij onderscheid in diepteligging is aangegeven door middel van hoogtematen ten opzichte van NAP.

Van alle aangetroffen muurwerk zijn de baksteenmaten genoteerd, en tevens zijn de steenlagen genoteerd. In het geval muurresten gefundeerd waren op hout, zijn van de houten funderingsbalken en -planken monsters genomen ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek.

Vondstmateriaal is zoveel mogelijk per spoor en per relevante laag verzameld. Aanlegvondsten zijn per vak van vijf strekkende meters verzameld. Tijdens de aanleg van het vlak en documenteren van de verschillende sporen is uitgebreid gezocht met de metaaldetector.

Na documentatie van alle muurwerk is dit onder archeologische begeleiding weggebroken en vervolgens is het vlak eronder opgeschoond en op tekening aangevuld.

Als laatste is het noord- en oostprofiel opgeschaafd en gedocumenteerd, waarbij het oostprofiel verdiept is tot in het ongestoorde veen.

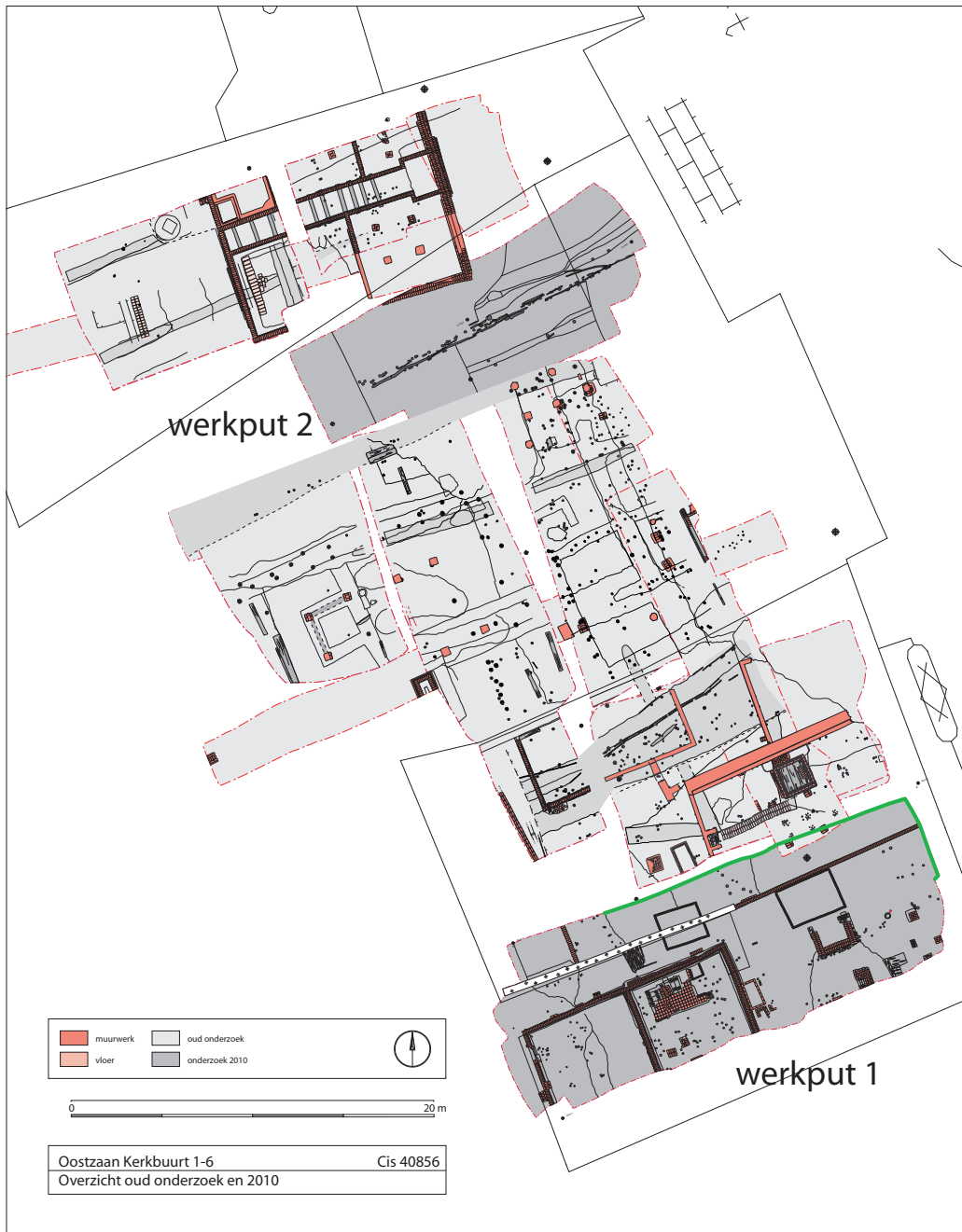
Werkput 2:

Werkput 2 is opgegraven over een oppervlak van 20,3 x 7,0 meter. Doel van de aanleg van deze werkput was het opsporen en documenteren van een (gedempte) sloot, die van west naar oost door het terrein snijdt, en waarvan de zuidrand al bij eerder onderzoek was aangesneden. Het vlak van de werkput is dan ook geleidelijk verdiept naar het niveau waar de schoeiingspalen van de sloot zich aftekenden. Tijdens de aanleg is steeds met de metaaldetector gezocht en is vondstmateriaal per laag en per vak verzameld.

Het aangelegde vlak is gefotografeerd en getekend op schaal 1:20. Van de vrij geprepareerde beschoeiing zijn detailfoto's gemaakt. Enkele palen van de beschoeiing zijn bemonsterd voor dendrochronologie.

Al bij de aanleg van de vlakken in werkput 2 werd door de medewerkers een penetrante lucht opgemerkt, die waarschijnlijk met olie vervuiling te maken had. Enkele werknemers zijn zelfs onwel geworden. Na overleg met miliedeskundige en bevoegd gezag is dan ook besloten de werkput niet verder uit te breiden en ook het tekenen van het westprofiel is gelaten.

De inhoud van de slootvulling is uitgelept met de bak van de graafmachine en op de kant uitgezocht op vondsten. Hierbij zijn steeds vakken van twee meter breed aangehouden. Met de aanleg, documentatie en afwerking van de verschillende vlakken en werkputten zijn negen werkdagen besteed. In totaal zijn tweehonderdelf spoornummers uitgedeeld, verdeeld over de verschillende muurwerken, houten funderingen, slootvullingen en (al dan niet natuurlijke) lagen. In sommige gevallen zijn concentraties palen als één spoornummer gedocumenteerd. In totaal zijn eenennegentig vondstnummers uitgedeeld.

Afbeelding 6. De werkputten weergegeven van fase één en fase twee. In groen de aangelegde profielen tijdens fase twee in werkput 1.

4 Onderzoeksresultaten

4.1 Stratigrafie

Na het afgraven van de grond op ca. 0,5 m -NAP, met restanten van het reeds gesloopte gebouw (de pizzeria Alba) en een zandlaag met moderne bakstenen en (IJssel)steentjes (S60, zie afb. 7) kwamen in werkput 1 de eerste stenen muren tevoorschijn die uit een voorgaande periode stamden (S1 en S2, zie afb. 7). Dit muurwerk liep aaneengesloten door tot halverwege de werkput. Om en binnen dit muurwerk was zorgvuldig de grond weggegraven totdat andere sporen dan dit muurwerk zichtbaar waren. Vervolgens had men richting het oosten de werkput verder aangelegd.

Zoals eerder vermeld zijn er tijdens de opgraving twee profielen opgetekend (profiel 1 en 2). Beide profielen bevonden zich in werkput 1, respectievelijk langs de noord- en oostzijde van de werkput (afb. 6). In de tweede werkput waren geen profielen aangelegd vanwege de vervuiling die werken onmogelijk maakte.

Conform het programma van eisen was in werkput 1 een lang- en kort profiel opgetekend. Het lange profiel, met een lengte van 19,48 m, liep van west naar oost, parallel aan de Kerkstraat. Het korte profiel met een lengte van 4,44 m liep van noord naar zuid, gericht op de Kerkbuurt.

Beide profielen sloten op elkaar aan. Het korte profiel was in overleg met het bevoegd gezag naar 5,56 m -NAP, tot ver in het natuurlijke veen, doorgezet in het Hollandveen Laagpakket, dat binnen de formatie van Nieuwkoop valt. Bij dit korte profiel kwam een goed beeld naar voren van de bodemopbouw en werden vondsten gedaan die tot in de late middeleeuwen te dateren zijn.

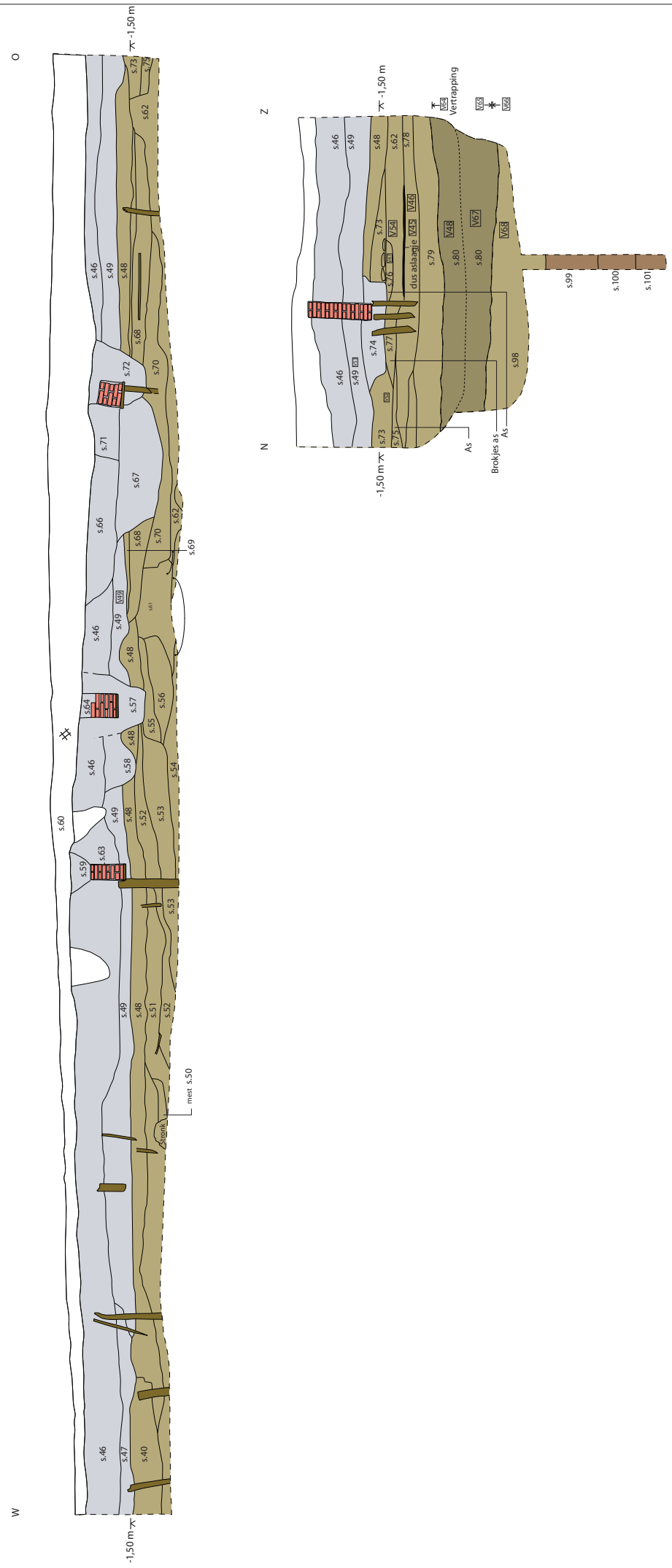
De top van het natuurlijke veen bevond zich op 3,76 m -NAP. Daarop bevond zich een dik ophogingspakket van geoxideerd veen (S98) en daar weer bovenop klei met veen (S80). Gelet op de dikte van de ophogingspakketten (ca. 1,5 m) is het aannemelijk dat men op de gevolgen van de zakking van het ontgonnen land gereageerd had door flink op te hogen, waardoor bewoning mogelijk bleef. Waarschijnlijk is direct op het natuurlijke veen sprake van een tweeledige ophoging. Het vondstmateriaal dat tijdens de aanleg van het profiel was aangetroffen, lijkt dit beeld te bevestigen. Respectievelijk stamt het aardewerk uit 1200-1350 (S98) en 1350-1500 na Chr (S80). Het aantreffen van laatmiddeleeuws materiaal uit de ophogingspakketten is niet vreemd voor de Kerkbuurt. Uit het archeologisch geschetste kader, zie hoofdstuk 2, blijkt dat aan de overzijde van de Kerkbuurt een 13de eeuwse terp ligt op de plek waar de kerk staat. Tevens zijn zuidelijk, aangrenzend aan de kerk en aan de Zuideinde 64a, veronderstelde terpjes aangetroffen (Vaars / Van den Berg 2009; Van Geel *et al.* 1983, 421). Beide terpjes gaan terug tot in de late middeleeuwen 13de tot 15de eeuw na Chr. De ophogingslagen zullen dan ook tot laat middeleeuwse terpjes te relateren zijn. Opmerkelijk is echter dat het oostprofiel die tijdens de eerste fase was gedocumenteerd in werkput 3, een ander beeld geeft (Hoogendijk 2011, bijlage 1 tek. 17). Daar bevond het natuurlijk veen zich op een diepte van ca. 2,5 tot 2,8 m -NAP, een verschil van ca. 1,0 m ten opzichte van de stratigrafie direct ten zuiden. Tevens zijn in het zuidelijke deel van dat profiel geen laatmiddeleeuwse vondsten gedaan, waardoor de laatmiddeleeuwse ophogingspakketten enkel bij de tweede fase in werkput 1 geconstateerd zijn.

Met de ophogingspakketten die daarna op het land zijn aangebracht is het verschil in dikte opvallend in zowel het korte als in het lange profiel. De latere venige- en klei/venige ophogingspakketten zijn frequenter en minder dik, ca. 20-30 cm. Veelal reiken ze niet over de

S32	spoormr.	nat. veen	ophoging (recent)
-1.12	n.a.p.	ophoging (veen)	baksteen
V21	vondst nr.	ophoging (klei)	hout

Oostzaan Kerkbuurt 1-6 fase 2
 WP1, noord- en oostprofiel
 Cis 40856

Afbeelding 7.
 Profielen werk-
 put 1.

het gehele profiel, maar zijn de ophogingspakketten van beperkte lengte. Dit beeld is niet enkel in de tweede fase gedocumenteerd. Ook tijdens het voorgaande onderzoek is dit verschijnsel direct op het natuurlijke veen aangetroffen. Dat over het gehele onderzoeksgebied ophogingslagen waargenomen zijn lijkt te stroken met een proces dat zich langs de Kerkbuurt voltrok vanaf halverwege de 15de eeuw als de verschillende terpen door middel van ophogingen met elkaar verbonden raken. Naast dat men veen en klei met veen gebruikte, valt op dat tussen de minder dikke ophogingslagen ander materiaal zit zoals plaggen (S73), as (S75, S75), riet (S53, S54 en S56) en mest (S55). Plaggen en riet zijn ook elders in het onderzoeksgebied vastgesteld. Samen met de mest is dit gebruikelijk ophogingsmateriaal. De as, aangetroffen in het korte profiel is daarentegen niet eerder aan weerszijde van de Kerkbuurt geconstateerd. De aslagen die in het korte profiel zijn aangetroffen kunnen eveneens ten behoeven van ophoging zijn opgebracht. Andere interpretaties zoals het uitstrooien van haardmateriaal of een brandlaag zijn echter ook aannemelijk.

De venige ophogingslagen worden op ca. 1.28 m - NAP afgedekt door een grijs kleipakket, 0,8 m dik. In dit pakket bevinden zich bakstenen poeren, bakstenen en houten slieten. Het kleipakket is een subrecent ophogingspakket die in de nieuwe tijd te plaatsen is. Tot slot bevindt zich direct onder het maaiveld een ca. 0.30 m dikke zandlaag van recente aard.

Afbeelding 8. Vondsten die tot de vroegste ophogingslagen behoren, gedateerd in de 13de tot 15de eeuw.

4.2 Sporen en structuren

4.2.1 Inleiding

De aangetroffen sporen en structuren zijn in drie fasen onder te verdelen: De eerste fase beslaat de 13de tot de 16de eeuw, de tweede fase betreft de daaropvolgende 17de en 18de eeuw en tot slot de derde fase met verschijnselen uit de 19de en 20ste eeuw.

4.2.2 De eerste fase: 13de tot 16de eeuw na Chr.

Uit de oudste fase van het terrein, van de 13de tot 16de eeuw, zijn in huidig onderzoek weinig aanwijsbare sporen aanwezig. De meeste sporen die in deze periode te plaatsen zijn, moeten als ophogingslagen geïnterpreteerd worden. In de voorgaande paragraaf is hier reeds aandacht aan besteed. Een uitzondering hierop is een vulling die mogelijk verband houdt met het dempen van een middeleeuwse waterloop of sloot en een dagzomende laatmiddeleeuwse ophogingslaag.

In werkput 2 tekende zich riet af in het vlak (S83, zie afb. 12). Enerzijds kan dit een natuurlijk pakket geweest zijn, dat zich langs de oever van een waterloop rond het terplichaam had gevormd. Meer waarschijnlijk is echter dat het materiaal geweest is om de waterloop mee te kunnen dempen.

Tijdens het proefsleuvenonderzoek aan de overzijde van de Kerkbuurt in 2002, werd een waterloop aan de voet van de terp gevonden (zie hoofdstuk 2). De waterloop moest voor een goede afwatering van de terp zorgen. In de tweede helft van de 15de eeuw werd deze waterloop gedempt door een rieten mat in de sloot te leggen en vervolgens daarop dempingsmateriaal van veenplaggen en klei op te brengen. Het lijkt er sterk op dit fenomeen wederom is vastgesteld in werkput 2.

Omdat een dwarsdoorsnede van de sloot niet opgetekend is, blijft het onduidelijk hoe de opbouw zich verhoudt tot de gedempte waterloop aan de andere kant van de Kerkbuurt. Langs de rietkraag bevindt zich een donkerbruin humeus kleipakket (S82) dat erop duidt dat ook hier klei is gebruikt om de sloot mee te dempen.

In de vorige fase van het onderzoek (in 2009) zijn direct ten zuiden van werkput 2 sporen van een waterloop aangetroffen die op basis van het vondstmateriaal in de late middeleeuwen te plaatsen zijn (S99 / S141, Hoogendijk 2011, 23). De waterloop had een breedte die in ieder geval tot de werkput uit de eerste fase reikte. De resultaten naast elkaar komt dat neer op een totale breedte van ca. 5 m.

De rietzone is langs een dagzomende antropogeen veenpakket gelegen waarin laatmiddeleeuws aardewerk is aangetroffen (S84 / S85, V58 / V59, zie afbeelding 8). Binnen het vondstmateriaal, dat een datering kent tussen circa 900 tot 1550, zijn twee kogelpotscheren aangetroffen met kamstreekversiering. Dit is een versiering die opkomt in de tweede helft van de 12de eeuw, maar pas populair werd in de 13de eeuw (Verhoeven 1998, 108). In de periode daarna komt het niet meer vaak voor. Op basis van de kamstreekversiering kan het vondstmateriaal daarom nader gedateerd worden tot circa 1150 tot 1400.

Het is goed mogelijk dat hier de voet van een laatmiddeleeuws terpje is aangesneden, waarvan het terplichaam naar het noorden gelegen is. Ten noorden aan de hier behandelde werkput 2 werden immers tijdens de eerste fase ophogingslagen gevonden die op basis van het vondstmateriaal in dezelfde periode geplaatst kunnen worden, namelijk de 13de tot 15de eeuw (Hoogendijk 2011, 23). Sporen van bewoning blijven echter uit waardoor niet geconcludeerd kan worden dat er daadwerkelijk een huisterp lag, of dat er enkel sprake is van ophogingslagen uit de late middeleeuwen.

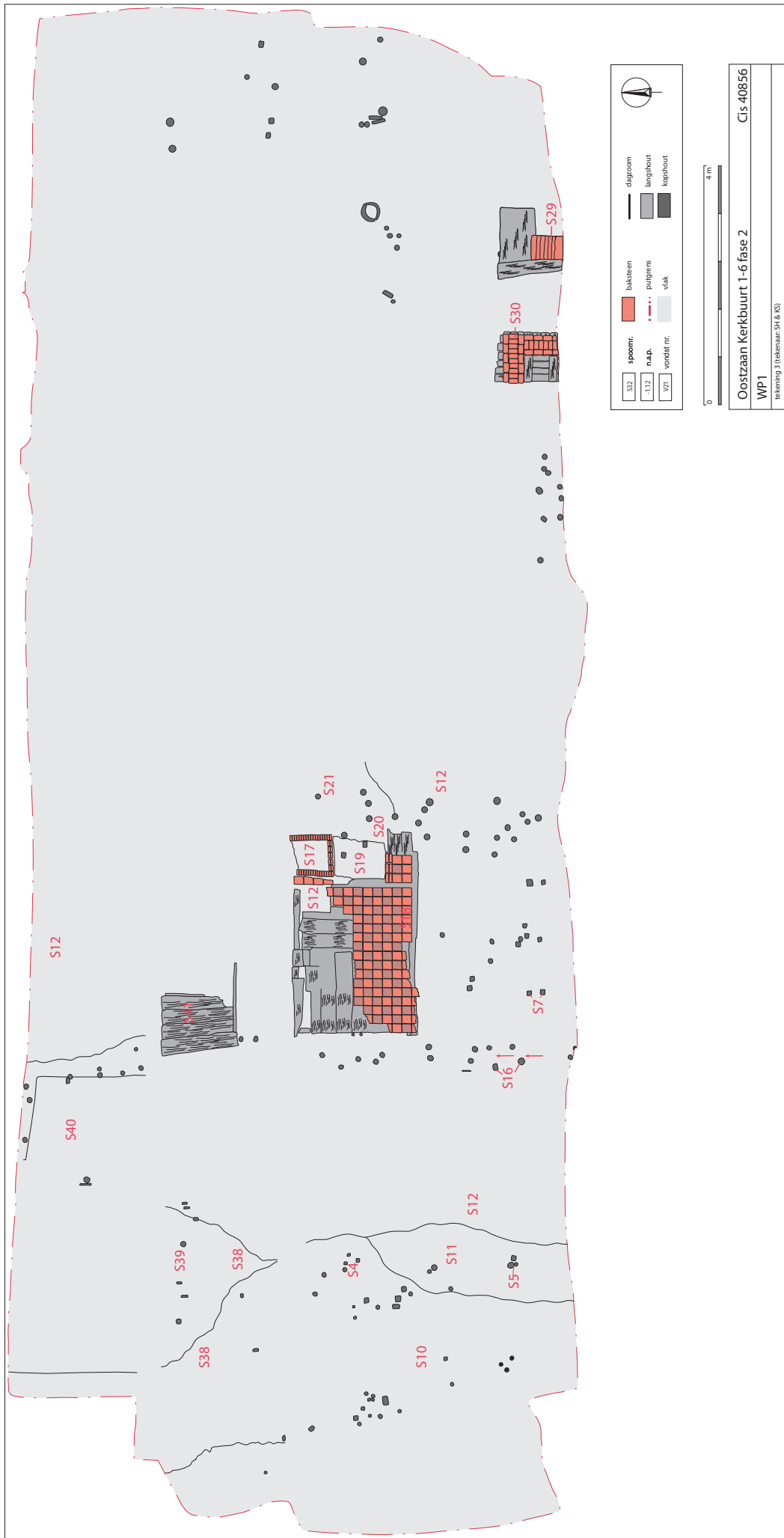
4.2.3 De tweede fase: 17de en 18de eeuw na Chr.

Meerdere sporen en structuren die tijdens de tweede fase waren aangetroffen, zijn naar deze fase te herleiden (afb. 10). Stratigrafisch bevinden de sporen uit deze periode zowel in de klei en het veen. In werkput 1 is het aandeel 17de en 18de eeuwse sporen en structuren niet compleet bewaard gebleven, ze zijn fragmentarisch vanwege latere ingrepen. De vroegste structuur is op basis van denchronologisch onderzoek vastgesteld op een *terminus post quem* van 1636 na Chr. Een monster ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek is genomen op een plank van een mogelijke fundering van een vloertje (S41, zie afb. 11). Onduidelijk is of deze houten fundering deel uitmaakt van een daarnaast gelegen plavuizen keldervloer (S18) maar aangezien de plavuizen zelf in de 17de eeuw te plaatsen zijn, is het aannemelijk. Ook de oriëntatie van de plavuizen vloer doet in die richting denken, maar vanwege het ontbreken van een geschikt monster voor dendrochronologisch onderzoek kan hier geen uitsluitsel over worden gegeven.

De plavuizen keldervloer is gelegen op houten planken met daaronder liggende palen. De plavuizen, oranje en groen/grijs gekleurd met een afmeting van 15,7x15,6x2,3 cm, zijn in dambordpatroon gelegd. Aan weerszijden zijn geen tekenen van sloop, aan de noordzijde en zuidelijke zijde ontbreekt een deel van de keldervloer door ingrepen van latere datum. Hierbij is het opvallend dat zich langs drie zijden van de keldervloer palen bevinden die duidelijk de contouren van de keldervloer volgen (S16). Aan te nemen is dat deze palen en de keldervloer in het verleden tot eenzelfde structuur behoorden. De palen kunnen de restanten zijn van een muurfundering van het Amsterdamse type. Het Amsterdamse type kenmerkt zich door in paren geslagen palen waarop dwarshout lag. Op het dwarshout, dat moest voorkomen dat de palen uit elkaar kwamen te staan, lag een plank met de bakstenen muur (Gawronski / Veerkamp 2003, 22). Aan de oostelijke zijde van de keldervloer loopt een opstaande rand met gebroken baksteen met een afmeting van 9,0x3,0 cm (S19). Dit is mogelijk de aanzet van een structuur die de kelder met een bovenliggende verdieping verbindt.

Afbeelding 9.
Keldervloer met
oranje en donker
gekleurde plavui-
zen.

Afbeelding 10. Overzicht sporen uit de 17de- en 18de eeuw.

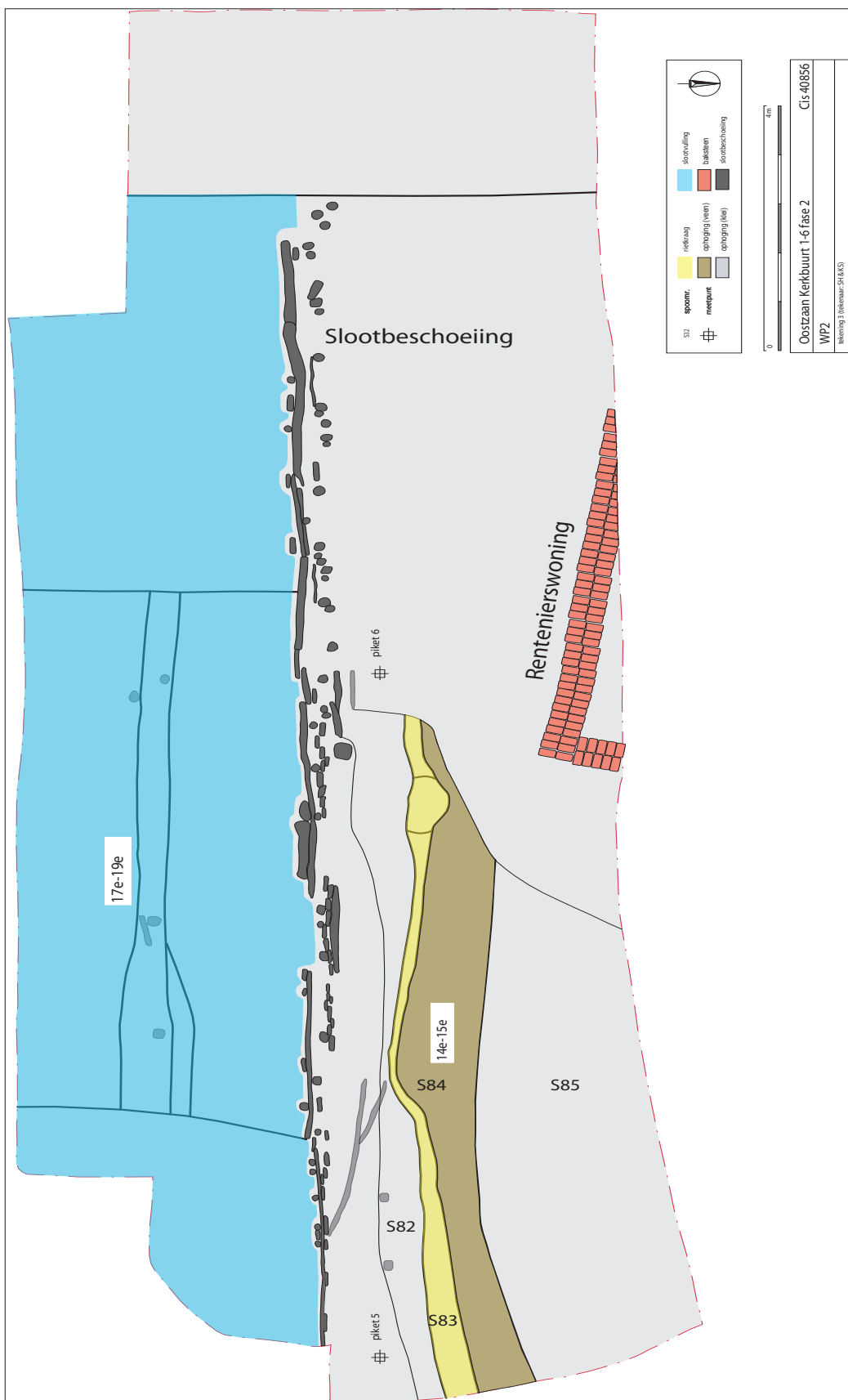
Afbeelding 11. Restant van de keldervloer waarbij de plavuizen ontbreken.

Een andere structuur die in deze fase te plaatsen is, ligt langs de Kerkstraat. Het betreft een L-vormige poer die op liggend hout met daaronder houten palen gefundeerd is (S30). Uit de insteek van de geel en rode baksteken opgetrokken poer, 10 lagen met een afmeting van 16,0x8,0x4,5 cm, komen pijpenkoppen, die op basis van de vorm in de 17de eeuw gedateerd worden (V19). Naast deze poer bevindt zich een vergelijkbare L-vormige poer, echter in spiegelbeeld (S29). Het baksteenformaat (18,0x8,5x4,0 cm) en kleur verschillen ten opzichte van zijn tegenhanger. Er is geen vondstmateriaal aangetroffen, of ander bewijs dat aan kan tonen of de twee structuren daadwerkelijk als paar gezien moeten worden. Het is mogelijk dat S29 van latere datum is. Verder zijn er groepen slieten (o.a. S4 en S5) aangetroffen die zeer waarschijnlijk uit de 17de en/of 18de eeuw dateren.

Ook in werkput 2 is vondstmateriaal gevonden dat in de 17de en 18de eeuw geplaatst kan worden. Het vondstmateriaal is afkomstig uit een sloot waarvan de beschoeiing nog aanwezig was (zie afb. 12). Ondanks het vondstmateriaal een langere doorlooptijd kent, tot in de 19de eeuw, wordt het in deze paragraaf besproken.

De beschoeiing loopt parallel aan de sloot die al tijdens de eerste fase van het onderzoek in 2008 was gedocumenteerd (S99 en S141, zie Hoogendijk 2011, 26). Toentertijd kon geen duidelijk profiel aangelegd worden van de sloot, maar met het verdiepen werden wel de resten van een beschoeiing aangesneden. In de slootvulling werd materiaal aangetroffen dat zowel uit de late middeleeuwen als de 17de tot 19de eeuw dateerde (Hoogendijk 2011, 26). De beschoeiing die tijdens de tweede fase is aangetroffen, moet geïnterpreteerd worden als de noordelijke grens van die sloot. Het vondstmateriaal afkomstig uit de slootvulling wordt in de 18de tot en met de 19de eeuw gedateerd. Een opmerkelijke vondst is gedaan tegen de noorderlijke kant van de beschoeiing (V77). Tussen het aardewerk uit de periode 1700-1800 zat een fragment witbakkend aardewerk uit Langerwehe, dat onderdeel was van een zogenaamde pelgrimshoorn en gedateerd wordt in de 14de en 15de eeuw. Het aantreffen van een laatmiddeleeuwse scherf kan verklaard worden door de aanwezigheid van laatmiddeleeuwse lagen die op een dieper niveau aanwezig zijn in de werkput. Direct ten noorden van

de beschoeiing dagzoomde een spoor (S84) waaruit laatmiddeleeuws aardewerk kwam (V58 en V59). Het fragment van de pelgrimshoorn was waarschijnlijk uit een dieper gelegen spoor opgespit en zodoende in een latere periode langs de beschoeiing terecht gekomen. Het materiaal afkomstig uit de slootvulling kent een lange looptijd van de 17de tot 19de eeuw. De beschoeiing heeft geen bruikbaar monster opgeleverd ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek. Een datering van de beschoeiing zelf blijft hierdoor uit, maar zal waarschijnlijk in de 17de eeuw liggen.

Afbeelding 12. Overzicht sporen, aangetroffen in werkput 2.

4.2.4 De derde fase: 19de en 20ste eeuw na Chr.

De minst gefragmenteerde structuren behoren tot deze fase. Zoals hierboven besproken is 19de eeuwse materiaal aangetroffen in de slootvulling. In het begin van de 20ste eeuw is de sloot gedempt. In werkput 2 is naast de sloot een tweede structuur aangetroffen die in de 20ste eeuw te plaatsen is. Het betrof een bakstenen muur die al tijdens de eerste fase gedocumenteerd was (S1, wp 3, zie Hoogendijk 2011, 40). De muur is onderdeel van een gebouw dat vanwege de indeling waarschijnlijk dienst had gedaan als rentenierswoning. Meestal hadden dit soort woningen een ingang in het midden van de gevel met op de begane grond en zolderverdieping kamers. Dit is een plek waar de welbedeelde agrariër zijn oude dag kon doorbrengen. In een latere fase had dit gebouw volgens lokale bewoners als pastorie gefungeerd (Hoogendijk 2011, 40-41).

Afbeelding 13. Overzicht sporen uit de 18de en 19de eeuw zoals aangetroffen tijdens de opgraving. De kraan begint met het opgraven van de laatste strook van werkput 1.

In werkput 1 zijn tevens structuren gevonden die gerelateerd kunnen worden aan een deel dat bij een voorgaand onderzoek, namelijk het proefsleuvenonderzoek in 2008, was aangetroffen. In het noordelijk profiel bevinden zich vier poeren (S63, S64 & S65), waar van één poer enkel de aanzet is gedocumenteerd. S64 en S65 komen respectievelijk overeen met S24 en S23 uit het proefsleuvenonderzoek (Gerritsen 2008, bijlage 1). De gedocumenteerde aanzet ten oosten en S63 ten westen kunnen aan de reeds eerder gedocumenteerde poeren toegevoegd worden. In totaal zijn er vier poeren op een rij. De poeren horen tot het gebouw dat in het rapport van Hoogendijk als C2 is bestempeld (Hoogendijk 2011, 38). Van dit woonhuis is de buitenmuur aangetroffen tijdens de tweede fase (S45). Deze muur is opgemetseld uit rode bakstenen (20,0 x 11,0 x 5,0 cm) en gefundeerd op liggende houten planken met daaronder houten palen. Aan S45 ligt een betonnen band (S44). Dit is echter een laat 20ste eeuwse toevoeging en verhoudt niet met het gebouw, ondanks dat de noordelijke zijde van het woonhuis C2 net zo een betonnen band kent (Hoogendijk 2011, 38).

Afbeelding 14. Overzicht sporen uit de 19de- en 20ste eeuw.

Afbeelding 15. Deze muur vormt de aanbouw G2 aan G1 (geheel rechts).

Op oude foto's en kadasterkaarten is te herleiden dat op de hoek van de Kerkbuurt en de Kerkstraat, ter hoogte van werkput 1, een gebouw aan gebouw C2 stond. Dit gebouw, hier als F gekenmerkt om aan te sluiten aan vorig onderzoek, deelde de noorderlijke muur met gebouw C2 (zie afb. 20 voor een reconstructie). Met dit gebouw is iets speciaals aan de hand, want dit gebouw, dat mogelijk een 17de of 18de eeuwse voorganger had, werd in de 19de eeuw bewoond door een voor Nederlandse begrippen zeer bekende familie. Op 19 juli 1876 kocht een ene Jan Simonszoon Heijn een pand op de hoek van de Kerkstraat en de Kerkbuurt van de oliehandelaar Hendrik Brat.¹ Jan Heijn begon er een winkeltje, waar hij al ervaring in had. Daarvoor bestierde hij namelijk de winkel van zijn overleden moeder, elders gelegen in Oostzaan.

Uit zijn huwelijk met Antje de Ridder kwamen vijf kinderen. Op 1 mei 1887 kocht één van die kinderen, Albert, de winkel met inventaris voor een bedrag van 4.643.23 gulden en moest hij enkele jaren een huursom van 260 gulden overdragen aan zijn ouders. De winkel had een oppervlakte van circa 12 m². De winkel zelf was gelegen direct aan de Kerkbuurt, wat het achterhuis overliet om in te resideren. Op een prent uit 1887 is de winkel afgebeeld (afb. 16). Aan de voorzijde de winkel, met aan de zijkant, aan de huidige Kerkstraat, een ingang naar het veronderstelde woongedeelte. De positie van de ingang komt overeen met spoor 29 en 30. De opbouw van de winkel was van hout. Dit is een gangbare bouwwijze die nog steeds in de Zaanstreek op sommige plekken het straatbeeld bepaald. Op de prent is te zien dat de winkel vrijgelegen was, hetgeen betekent dat de eerder besproken gedeelde muur (S45) toen nog niet bestond. De houten bovenbouw was zeer waarschijnlijk gefundeerd op poeren. Hiervan zijn aan de kant van de Kerkstraat enkele aangetroffen (S32 & S33). Van de andere zijde zijn geen poeren aangetroffen die tot het gebouw gerekend kunnen worden. Binnen de eerste Albert Heijn van Nederland bevindt zich een U-vormige structuur van gemetselde rode bakstenen (18,0x8,0x4,0 cm). Deze structuur, S31, is net als S29 en S30 gefundeerd op houten planken met daaronder houten palen. Net als de twee

¹ Schriftelijke communicatie met Stichting Albert Heijn Erfgoed.

Afbeelding 16. Prent uit 1887 van de winkel van de fam. Heijn. Bron: Oudheidkamer Oostzaan.

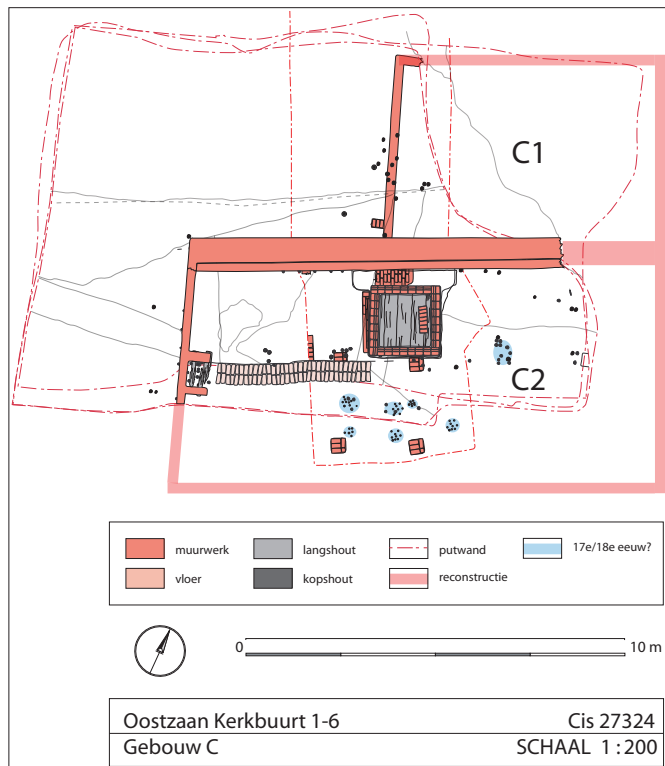
Afbeelding 17. Albert Heijn met zijn vrouw en kinderen voor de winkel. Bron: Oudheidkamer Oostzaan.

Afbeelding 18. Zijaanzicht van de winkel in 1910. De houten bovenbouw is vervangen door baksteen. Bron: Oudheidkamer Oostzaan.

Afbeelding 19. Links de winkel van Albert Heijn in 1910. Te zien is dat aan winkel een gebouw zit. Bron: Oudheidkamer Oostzaan.

Afbeelding 20. Gebouw C zoals aangetroffen tijdens de eerste fase van het archeologisch onderzoek. Dit gebouw grenst vanaf het begin van de 20ste eeuw aan de winkel van Albert Heijn. Uit: Hoogendijk 2011, 38.

poeren S36 en S34 verhoudt S31 waarschijnlijk tot de de binnenstructuur van het pand. Tussen 1887 en 1910 is het houten gebouw vervangen door een bakstenen variant.¹ Op een foto uit 1910 is te zien dat de winkel uit baksteen is opgetrokken en dat direct daaraan structuur C2 gelegen is (afb. 19). In deze periode moet daarom tevens S45, de hierboven besproken gedeelde muur, geplaatst worden. Een vierkante kelder (S37) van gemetselde rode bakstenen (21,0x10,0x4,0 cm) en gevuld met recentelijk puin dateert uit deze periode of van daarna.

Achter gebouw F bevinden zich de funderingen van een tweede gebouw (G), dat op de Kerkstraat georiënteerd is (S2, S23 en S6). Op de prent uit 1887 is dit gebouw ook te zien. Net als de eerste winkel van Albert Heijn had dit gebouw een houten opbouw. Het gebouw kan in tweeën opgedeeld worden: G1 (S6 en S23) is eerst gebouwd en G2 (S2) is vervolgens daar aangebouwd. Op afbeelding 14 is dit goed te zien. Voor de G2 is een ander soort baksteen gebruikt. De gebruikte geel en rode bakstenen hebben een afmeting van 17,0x7,0x4,0 cm (geel) en 18,0x9,0x4,0 cm (rood). Het verschil in de regelmatigheid van de bakstenen duidt op hergebruikte bakstenen en geen, voor die tijd gangbare, industriële bakstenen. De fundering van G1 bestaat voornamelijk uit rode bakstenen met een afmeting van 18,0x9,0x4,0 cm. De bakstenen rusten op houten balken die op houten palen liggen. Van het hout van de fundering van gebouw G1 zijn monsters genomen ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek. Uit dit onderzoek komt een datering *terminus post quem* (na deze datum) van 1852 (Van Daalen 2011, 2).

Achter gebouw G bevindt zich een (regen)waterbak (S42) die is opgebouwd uit industrieel rode baksteen (22,0x10,0x4,5 cm) en waarvan de binnenzijde afgestreeken is met mortel. Dat de binnenzijde bestreken is met mortel geeft aanleiding voor de veronderstelling dat hierin water opgevangen werd. Uit de vulling van de (regen)waterbak komt puin en kunst-

¹ Het is bekend dat in 1899 Albert Heijn zijn winkel in Oostzaan liet verbouwen. Wellicht is dit het jaar dat de houten bovenbouw werd vervangen door een stenen bovenbouw.

stof. Kunststof indiceert dat de structuur in de 20ste eeuw in onbruik raakte. Tussen de twee gebouwen (G en F) heeft een steegje gelopen, waarin op een gegeven moment een rechthoekige bak opgetrokken is van rode bakstenen (S24). De industriële bakstenen hebben een afmeting van 21,0x10,0x5,5 cm en de bak was gevuld met onder andere puin. Op basis van de bakstenen dateert de bak uit de 19de-20ste eeuw.

4.2.5 Conclusie sporen en structuren

De aangetroffen sporen zijn te herleiden tot drie fasen. De eerste fase loopt vanaf de 13de tot en met de 16de eeuw. De tweede fase beslaat de periode tussen de 17de en de 18de eeuw. De laatste derde fase neemt de 19de en de 20ste eeuw in.

In beide werkputten is een continuïteit waar te nemen in het gebruik van de plek op de hoek van de Kerkbuurt met de Kerkstraat. De continuïteit start mogelijk al in de late middeleeuwen, maar van deze periode zijn de vondsten schaars. Sporen van bewoning zijn niet aangetroffen.

Continuïteit vanaf de 17de eeuw is echter wel aantoonbaar. Op basis van de vulling van de sloot kan gesteld worden dat deze een looptijd kent vanaf de 17de eeuw tot en met het begin van de 20ste eeuw en onder funderingsresten die dendrochronologisch te dateren zijn van na 1852, zijn sporen aangetroffen die in de 17de eeuw te plaatsen zijn. Behalve een keldervloer, met een rij slieten daaromheen gelegen, zijn de sporen uit de 17de en 18de eeuw niet altijd even eenduidig. In de meeste gevallen betreft het bosjes slieten en een enkele stenen poer die tot 17de of 18de eeuwse bebouwing behoren. Van een enkele poer is bekend dat deze tevens onderdeel is geweest van de bebouwing in de 19de en begin 20ste eeuw. Funderingen uit vroegere structuren zijn dus gebruikt in de latere structuur die door de familie Heijn, bekend van de supermarkten, is bewoond en waarvan het voorste gedeelte dienst heeft gedaan als kruidenierswinkel.

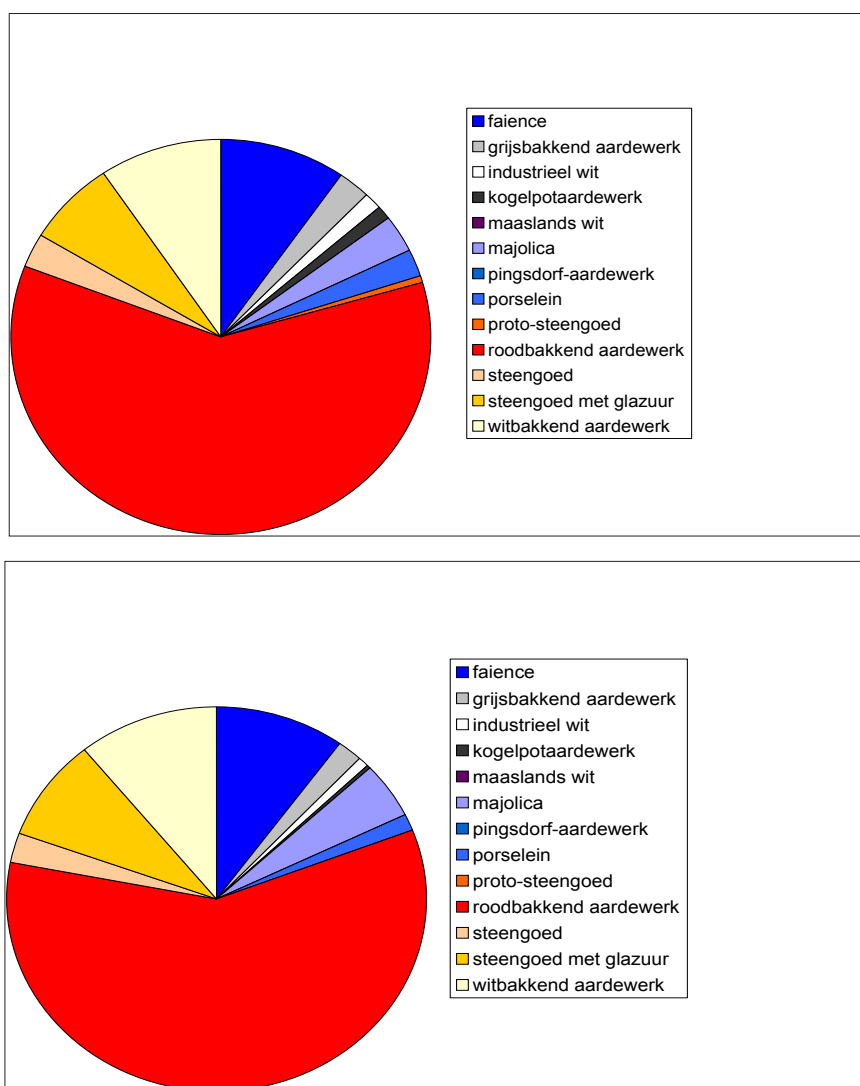
4.3 Vondstmateriaal

4.3.1 Ceramiek

In totaal zijn tijdens de archeologische opgraving 1298 stuks aardewerk verzameld met een totaal gewicht van 64.05 kilogram. Gemiddeld komt dit overeen met 50 gram per fragment, wat betekent dat de fragmentatie van dit verzamelde aardewerk laag is en de conserveringsgraad van het aardewerk hoog.

Conform het programma van eisen is het ceramiek geschreven door middel van het *Deventer-systeem*. Op afbeelding 20 zijn de types binnen het *Deventer-systeem* zichtbaar, ingedeeld op aantal en gewicht. Een ruime meerderheid van het aardewerk stamt uit de nieuwe tijd en komt uit de vulling van de sloot (S170, zie bijlage 5) in werkput 2. Een aanzienlijk lager aandeel van het totaal stamt uit de late middeleeuwen. Deze vondsten komen uit ophogingslagen, gelegen op een dieper niveau.

In de onderstaande tekst wordt per type het aardewerk nader beschreven, beginnende met het aardewerk uit de late middeleeuwen en gevolgd met het aardewerk uit de nieuwe tijd. In bijlage 9 is een catalogus opgenomen van archeologisch compleet ceramiek.

Afbeelding 21. Cirkeldiagram van de ratio typen en aantal (boven) en typen en gewicht (onder).

<u>Categorie</u>	<u>Aantal</u>	<u>Gewicht</u>	<u>Algemene datering (na Chr.)</u>
Faience	127	6395	1625-heden
Grijsbakkend aardewerk	33	1273	1150-1450
Industrieel wit	17	527	1750-heden
Kogelpotaardewerk	13	245	800-1350
Maaslands wit	1	8	900-1550
Majolica	39	3022	1475-heden
Pingsdorf-aardewerk	1	4	900-1200
Porselein	30	745	1550-heden
Proto-steengoed	5	66	1200-1300
Roodbakkend aardewerk	782	37773	1200-heden
Steengoed	39	1505	1300-1550
Steengoed met glazuur	89	5520	1300-heden
Witbakkend aardewerk	122	6984	1350-heden
Totaal	1298	64047	1200-heden

Kogelpot

Een gering aantal kogelpot aardewerk is aangetroffen (n=13). Kogelpotten zijn over het algemeen lokaal vervaardigd aardewerk die gedeeltelijk met hand zijn gevormd. De meest voorkomende vorm van dit aardewerk is de pot, die kenmerkend een bolle vorm heeft en waarvan de standring- of voet ontbreekt. De gedachte achter deze typische vorm is dat men toentertijd de potten in grond zette of zelfs in de haard, maar er zijn er ook voorbeelden bekend dat de kogelpot in een komfoor gezet werd (Zandboer / Jaspers 2011, 8-10). Het komt vaak voor dat op de buitenzijde van kogelpotten een roetlaag aanwezig is, wat veelal aangeeft dat de kogelpotten gebruikt zijn om voedsel in te bereiden.

Bij kogelpotaardewerk lijkt een tendens waarneembaar te zijn in de verhouding van de toegepaste magering. Het vroege kogelpotaardewerk kent vooral een grove magering met steengruis. Later wordt de magering minder grof en wordt er meer gebruik gemaakt van een fijne zandmagering. Het kogelpotaardewerk dat bij het onderzoek is aangetroffen, heeft een fijne magering, wat suggereert dat de datering in de late middeleeuwen ligt. Dit beeld wordt bevestigd door de aangebrachte versiering.

Op drie scherven is een fijne bezemstreekversiering aangebracht (n=3). Bezemstreekversiering komt vanaf het eind van de 12de eeuw voor op kogelpotten, maar in de 13de eeuw wordt het populair (Verhoeven 1998, 108). In Noord-Holland komen kogelpotscherven

met bezemstreken veelvuldig voor, waardoor het voor Oostzaan niet als een zeldzaam verschijnsel gezien moet worden (Verhoeven 1998, 109). Kogelpot werd in de oudste ophogingslaag (S98) en in de gedempte waterloop gevonden (S84/S85).

Afbeelding 22. V58 Kogelpotscherf met bezemstreken.

Pingsdorf aardewerk

Pingsdorf aardewerk is vernoemd naar de plek waar voor het eerst dit type aardewerk in pottenbakkersafval is aangetroffen. Pingsdorf ligt in de gemeente Brühl, nabij Keulen in het Duitse Rijnland. Het aardewerk is naar Nederland geëxporteerd en komt vrijwel overal voor in (laat) middeleeuwse contexten. Kenmerkend voor het aardewerk is de rood-paarse verfstreken die veelal op de schouders en buiken van de potten is aangebracht. Tijdens het onderzoek is welgeteld één wandscherf Pingsdorf aangetroffen in S84/85 (n=1), uit de gedempte waterloop in werkput 2. Een eventuele subtype en productieplaats kon op basis van deze ene fragment niet worden bepaald. Er kan daarom alleen een algemene datering van 900 tot 1225 gegeven worden. De scherf kan van elders afkomstig zijn of het is, gelet op andere vondsten uit die laag, in de 13de eeuw te plaatsen.

Grijsbakkend aardewerk

Grijsbakkend aardewerk is lokaal vervaardigd aardewerk uit de late middeleeuwen (1150-1550). In Noord-Holland komt het aardewerk niet meer voor na 1425 terwijl elders in Nederland het aardewerk tot 1550 nog in gebruik is. Grijsbakkend wordt van holocene klei vervaardigd en gereduceerd, dat wil zeggen zonder zuurstof, gebakken in de oven. Hierdoor krijgt het aardewerk zijn kenmerkende grijze kleur. Op het aardewerk zelf wordt geen glazuur en of slib aangebracht, omdat hiervoor oxiderende omstandigheden noodzakelijk zijn. Bij de tweede fase van de opgraving te Oostzaan zijn in totaal drieëndertig scherven grijsbakkend aardewerk verzameld (n=33). Het merendeel was afkomstig uit de gedempte waterloop (S84/S85), wat het materiaal in de 13de tot 15de eeuw plaatst. Ook in de ophogingslagen in het korte profiel is grijsbakkend aardewerk aangetroffen (S78). Dit kan ook van elders afkomstig zijn, maar zeer waarschijnlijker is het 14de of 15de eeuws materiaal.

Maaslands wit

Aardewerk uitkomstig uit het dal tussen Namen en Luik heeft zijn weg naar Nederland gevonden. Dit type aardewerk staat bekend als Maaslands wit. Voorheen werd het ook wel Andenne aardewerk genoemd. Voor Maaslands wit aardewerk wordt, in tegenstelling tot holocene klei, tertiaire klei gebruikt waardoor het een typerend wit baksel heeft. Tevens is kenmerkend voor dit laatmiddeleeuws aardewerk dat het spaarzaam aangebrachte gele of groene glazuur, meestal in de vorm van een veeg over de schouders onder de tuit, heeft. Van Maaslands wit is één wandscherf aangetroffen (n=1), in dezelfde waterloop als overige laatmiddeleeuwse vondsten en past in het patroon van een vondstcomplex uit de 12de-13de eeuw.

(Proto-)Steengoed

Steengoed (s5 en s4, volgens Deventer-systeem) vanuit het Duitse Rijnland wordt geïntroduceerd rond 1200 na Chr. Vanaf die tijd begint men steeds hardere baksels te produceren. Tot omstreeks 1280 zijn de baksels nog niet volledig versinterd zodat de kleideeltjes en magering nog zichtbaar zijn. Dit baksel wordt aangeduid als proto-steengoed en bijna steengoed (Bartels 1999, 43). Vanaf 1280 komt het echte steengoed op waarbij het baksel volledig is versinterd. Doordat de baksels niet meer doorslaggevend zijn in latere perioden wordt er onderscheid gemaakt op uiterlijke kenmerken zoals glazuur en engobe (Bartels

1999, 43). Het wordt geproduceerd van tertiaire klei. Hierbij zijn er twee categorieën: geheel onbehandeld oppervlak of deels (s1) en geheel behandeld oppervlak (s2). Van proto-steengoed zijn verschillende scherven gevonden (n=5), tijdens de aanleg van het vlak in werkput 2 vak 1,2 en in S80 in werkput 1. Ongeglazuurd steengoed is eveneens aangetroffen (n=33) tijdens de aanleg van beide werkputten en spoor 80 en 84/85 in werkput 1 en 2. Een opvallende vondst binnen deze ceramiekcategorie is een bijna complete steengoedkan (V67/S80), die op typologische gronden gedateerd wordt in de periode 1325-1350 (afb. 22). Dit type kan werd geproduceerd in Siegburg, Duitsland. Het meeste steengoed heeft een behandelde oppervlakte (n=89). Op basis van het aangebrachte glazuur in combinatie met versieringen en baksel kunnen twee productiecentra nader bepaald worden. De ene is Westerwald en de andere productiecentrum is Langerwehe. Steengoed uit Westerwald is te herkennen aan de zoutglazuur met blauwe kobalt decoraties. Het steengoed uit Langerwehe kent een grijs tot beige baksel. Steengoed was ideaal om drank in te bewaren, of om drank uit te drinken. Het harde baksel zorgde dat vocht niet goed kon doordringen. Het laatmiddeleeuwse steengoed is aangetroffen in ophogingslagen en uit de dempingslagen van een waterloop (S84/85). De ophogingslagen bestonden vermoedelijk uit opgebaggerd veen, met daarin de vondsten die uit waterlopen en of sloten afkomstig waren. Naast steengoed werd ook kogelpot, rood- en grijsbakkend aardewerk, Maaslands wit en Pingsdorf in deze ophogingslagen (S84/S85) aangetroffen.

Afbeelding 23. Steengoedkan uit Siegburg, gedateerd 1325-1350 (V67).

Roodbakkend aardewerk

Al in het eind van de 12de eeuw komt roodbakkend aardewerk voor, maar vanaf de tweede helft van de 14de eeuw is het soort aardewerk meer gangbaar. Roodbakkend aardewerk is rood omdat de gebruikte holocene klei ijzerhoudend is dat door toevoeging van zuurstof tijdens het bakproces oxideert en rood wordt. Kenmerkend voor roodbakkend aardewerk is naast de typische rode kleur het loodglazuur dat vanaf de 2de helft van de 14de eeuw op het aardewerk wordt aangebracht (Bartels 1999, 106). Hierin is een tendens waar te nemen van spaarzaam opgebrachte glazuur naar glazuur over het gehele oppervlak (zie afb. 26). Aan het eind van de 16de eeuw zijn vrijwel alle delen van aardewerk die vies kunnen worden voorzien van een loodglazuur (Bartels 1999, 107).

Het meeste aardewerk dat tijdens het archeologisch onderzoek was verzameld, is roodbakkend aardewerk (n=728). Het vormenspectrum varieert van grapen, komforen, vergieten tot kleine zalfpotjes (afb. 25). Het meeste hiervan is lokaal vervaardigd, maar tijdens het onderzoek zijn ook een aantal scherven gevonden die aan verder gelegen productieplaatsen kunnen worden toegeschreven. Het gaat daarbij uitsluitend om scherven roodbakkend aardewerk die uit het Nederrijnse gebied afkomstig zijn.

Roodbakkend aardewerk was in vrijwel elk spoor met aardewerk vertegenwoordigd. Dit is op zich niet opmerkelijk aangezien deze categorie het meest voorkomende gebruiksaardewerk was laatmiddeleeuwse en latere huishoudens. De prijs van dit aardewerk was dan ook laag, enkele centen voor een stuk aardewerk, waardoor de drempel laag was om het aardewerk af te danken als het zijn functionaliteit verloor. Veel voorkomende herkenbare typen waren komforen, grapen, vergieten, bakpannen en vuurtestjes. Respectievelijk werden deze gebruikt in de keuken en om het huis mee te verwarmen.

Witbakkend aardewerk

Witbakkend aardewerk wordt geproduceerd vanaf de 2de helft van de 14de eeuw. Witbakkend aardewerk is in tegenstelling tot roodbakkend aardewerk gemaakt van tertiaire klei dat minder ijzer bevat. Hierdoor bakt het aardewerk wit. Op witbakkend aardewerk is het loodglazuur veelal voorzien van koper, waardoor een groene kleur ontstaat. Het witbakkend aardewerk is net als roodbakkend aardewerk sterk vertegenwoordigd in het aangetroffen aardewerk: in totaal honderdtweëntwintig stuks (n=122). Een opvallende vondst die gedaan is in Oostzaan is een fragment van een pelgrimshoorn, afkomstig uit Langerwehe (afb. 24). Dit uit het Rijnland afkomstig aardewerk wordt in de 14de- en 15de eeuw gedateerd. In Nederland is de pelgrimshoorn een aantal keer aangetroffen in het Oosterschelde gebied en in Utrecht. Daar werd een volledige pelgrimshoorn aangetroffen (Hurst *et al.* 1986, 227). Mede door deze vondst kon het fragment dat gevonden is tijdens het onderzoek worden herkend. Het baksel is over het algemeen hard en heeft een vale witte kleur. De potten van dit type aardewerk zijn geglazuurd met geel- en groenkleurig glazuur. De pelgrimshoorn daarentegen is ongeglaazuurd (Hurst *et al.* 1986, 228). De hoorn dankt zijn naam aan de pelgrims uit Aachen die deze plachten te gebruiken (Hurst *et al.* 1986, 229). Andere opvallende vondsten betreffen de onderkant van een spaarpot in de vorm van een varken (V79) en zogenaamd Hamburg-waar (V84). Laatstgenoemd is goedkoop 18de eeuw aardewerk dat illustratief kan zijn voor de economische achteruitgang van Oostzaan in de 18de eeuw. Net als roodbakkend aardewerk, werd witbakkend in veel sporen aangetroffen.

*Afbeelding 24. V77
Fragment pelgrimshoorn
van witbakkend aarde-
werk uit Langerwehe.*

*Afbeelding 25. V79
/ V90 Zalfpotjes van
roodbakkend aardewerk
die aan de binnenzijde
zijn geglaazuurd, maar
aan de buitenzijde
spaarzaam van glazuur
zijn voorzien. Datering
eerste helft 17de eeuw.*

*Afbeelding 26. Scherven met spaarzaam aangebracht loodglazuur.
Majolica en faïence*

Deze twee aardewerkcategorieën behoren tot het zogenaamde tinglazuuraardewerk. Dit is meestal versierd aardewerk dat vanaf de 2de helft van de 16de eeuw in grotere getalen begint voor te komen in archeologische contexten (Bartels 1999, 201). De populariteit van tinglazuuraardewerk ligt enerzijds aan de rijke kleuren die gebruikt zijn en anderzijds de functionele voordelen. Voor het laatste geldt dat tinglazuur borden makkelijk schoon te maken zijn en niet al te veel residuen van voedsel (geuren en smaken) er in kunnen trekken of af kunnen geven (Bartels 1999, 201).

Het vroegste tinglazuuraardewerk is majolica (vanaf 1500), dat wordt opgevolgd door faïence (vanaf 2de helft 17de eeuw). Kenmerken waardoor de twee uit elkaar te halen zijn, moeten vooral gezocht worden in het baksel en de wijze waarop het glazuur is aangebracht. Majolica kent een overwegend rood baksel, terwijl faïence een overwegend wit- tot geelachtig baksel kent, alhoewel voor de eerste categorie ook wit- tot geelachtige bakfels voorkomen. Op majolicaborden en -schotels, de meest gebruikelijke aardewerk vormen, wordt aan de voorzijde tinglazuur aangebracht dat vervolgens wordt gebakken en beschilderd. Vervolgens wordt het aardewerk in zijn geheel nog met loodglazuur bedekt en opnieuw gebakken. Bij faïence aardewerk is het gehele object van tinglazuur voorzien. Daarna wordt het gebakken, beschilderd en tenslotte geheel opnieuw gebakken met loodglazuur.

Majolica en faïence zijn veelvuldig aangetroffen (respectievelijk n=29 en n=127). De meeste scherven waren ooit rijk versierde borden. Daarnaast zijn echter ook andere vormen herkend. Zo zijn twee vrijwel complete kwispedoren aangetroffen (zie bijv. afb. 27). Een uitzonderlijke vondst is een fragment zogenaamd ligurisch aardewerk uit Noordwest Italië. Dit faïence, dat een typische blauwe kleur kent, werd uitsluitend in Italië gefabriceerd. Het is in tegenstelling tot Nederlandse faïence een duurder soort aardewerk en lang niet iedereen kon zich daarvan grote aantallen permitteren.

Een overgroot deel van majolica en faïence komt uit de vulling van de sloot in werkput 2 (S170). Van majolica zijn hier veertien stuks aangetroffen en van faïence zijn in totaal honderdendrie stuks verzameld. Geen enkel stuk was heel, wat aangeeft dat ze zijn afgedankt. Het is waarschijnlijk dat het afval van meerdere huishoudens afkomstig is, die, gelet op de dateringen van het aardewerk, voor langere periode van de sloot gebruik hebben gemaakt.

In werkput 1 zijn fragmenten sporadisch aangetroffen tijdens de aanleg van het vlak en in spoor zeventien en negentien (S17 en S19). Deze sporen waren onderdeel van de kelder-vloer uit de 17de eeuw. Het is mogelijk dat in de 17de eeuw, en later als de woning reeds is gesloopt, deze structuur gebruikt is om kapot aardewerk in weg te gooien/vegen, of met aardewerk te vullen. In tegenstelling tot de vulling van de sloot in werkput 2 zal hier sprake zijn van het afval van (een) enkele huishouden(s). Geconcludeerd kan worden dat toentertijd borden, twee theekannen en een beker zijn gesneuveld.

Afbeelding 27. V79 Een kwispedor van faïence.

Afbeelding 28. V61 Een bord van faïence.

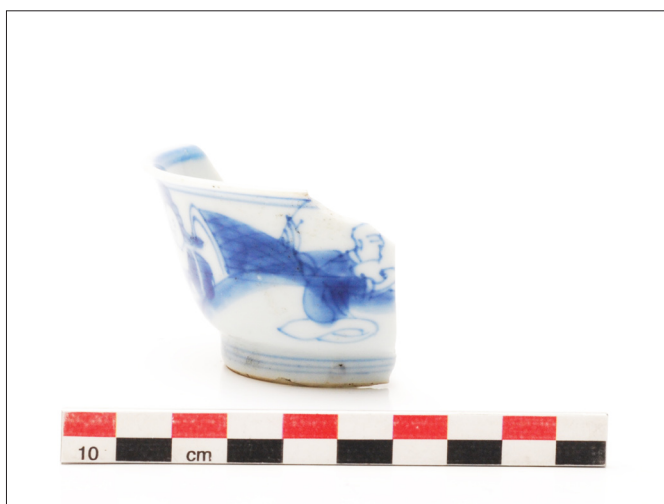
Afbeelding 29.
V170 Een zalfpotje
van faïence.

Porselein

Net als steengoed kenmerkt porselein zich door het harde baksel. In Nederland komt het in archeologische contexten voor vanaf de tweede helft van de 17de eeuw. Het assemblage bestaat vooral uit kopjes, schoteltjes, kommen en borden. Daarvoor kwam het heel sporadisch voor. Het porselein is veelal wit en met een blauwe kleur beschilderd (Bartels 1999, 183). Voor porselein gelden twee herkomstgebieden: Het vroegste porselein komt uit China en Japan en is in de 16de en 17de eeuw door de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) naar Nederland vervoerd. In de 18de eeuw komt het Europese porselein op. Dit porselein, zoals de benaming al duidelijk maakt, werd op het Europese vasteland geproduceerd. In het begin van de 18de eeuw is de kennis om porselein te maken nog gering, maar in de loop van de 18de eeuw wordt de kennis verspreid (Bartels 1999, 197). Zo wordt in de 19de eeuw en 20ste eeuw het gebruik van Europees porselein algemener, wat ten koste gaat van Aziatisch porselein (Bartels 1999, 183). Het verschil tussen beide soorten is soms moeilijk te achterhalen. Er zijn echter wel enkele kenmerken die de twee onderscheiden. Europees porselein is onder andere industrieel vervaardigd veelal witter van kleur en heeft geen aangebakken zand aan de standring (Bartels 1999, 199). Porselein uit beide herkomstgebieden

worden heden ten dagen nog steeds geproduceerd.

Porselein is veelvuldig aangetroffen (n=30). Een groot deel is 18de eeuws en afkomstig uit China (afb. 30), maar porselein van Europese origine en uit de 19de eeuw is ook aanwezig. Aan de hand van de versiering konden geen productieplaatsen herleid worden. Porselein is net als majolica en faïence in het afvalputje (S17, S19) en in de vulling van de sloot (S170) aangetroffen. Samen met deze aardewerkcategorieën zijn ze

Afbeelding 30. V55 Kopje van Chinees porselein.

afgedankt nadat ze, gelet op het ontbreken van gehele exemplaren, kapot waren gegaan. Opvallend is een grote scherf Chinees porselein, mogelijk afkomstig van een vaas (V72).

Industrieel wit

Industrieel wit aardewerk is op grote schaal vanaf de late 18de eeuw geproduceerd. Hierdoor zijn er veel vormen die op elkaar lijken (Bartels 1999, 237). Deze categorie aardewerk komt op vanaf 1750 na Chr. en is vandaag de dag nog volop te krijgen. Tijdens de opgraving zijn in totaal zeventien stuks industrieel aardewerk verzameld. Het betrof veelal borden uit de 19de eeuw waar op een enkele een plaatje gedrukt was. Door het ontbreken van een stempel met de naam van de fabrikant, kon de herkomst niet nader bepaald worden, maar waarschijnlijk is het afkomstig uit Maastricht dat voor Nederland het belangrijkste productiecentrum was. Het aantreffen van industrieel wit aardewerk in zowel de slootvulling (S170) als het afvalputje in werkput 2 (S17) geeft een sluitdatering van deze sporen. Eind 19de eeuw is de sloot gedempt. In het afvalputje is aardewerk uit de 19de eeuw terecht gekomen.

Pijpaarde

Een aparte categorie binnen het aardewerk is pijpaarde. Tijdens het onderzoek zijn hiervan veel verzameld (n=314). Tussen de pijpenkoppen zitten vroege exemplaren uit de 17de eeuw, maar het overgrote deel moet in de 18de-19de eeuw geplaatst worden. Van dit aangetroffen materiaal is ook een beeldje gevonden (afb. 32). De grote hoeveelheden pijpen die in de slootvullingen (S81 en S170) zijn aangetroffen bevestigen eigenlijk dat de sloot door de eeuwen heen door meerdere mensen is gebruikt als een plek waar men afval in kon gooien. Aan de hand van de mate van verbranding is het duidelijk dat de pijpen goed doorrookt waren voordat ze in de sloot belandden (zie afb. 31).

*Afbeelding 31. V170
Slechts een paar van de
vele gevonden pijpen.*

Afbeelding 32.
Pijpaarden
beeldje (V84).

4.3.2 Conclusie ceramiek

Het aangetroffen ceramiek kan onderverdeeld worden in twee perioden: middeleeuws- en nieuwetijds ceramiek. De eerste fase loopt van het begin van de 13de eeuw tot en met de 15de eeuw (op basis van het rood/grijsbakkend, maaslands, pingsdorf, steengoed en kogelpot ceramiek). De tweede fase loopt van het begin van de 16de eeuw tot en met de 20ste eeuw (rood- en witbakkend, tinglazuur aardewerk, porselein, pijpenaarde en industrieel ceramiek). Het aardewerk is op zichzelf gebruikelijk te noemen. Er zijn vrijwel geen indicaties dat op basis van het gebruiksaardewerk gesteld kan worden dat de bewoners een hoge levensstandaard hadden.

Het aardewerk betreft aardewerk dat in laatmiddeleeuwse (gedempte) waterlopen, sloten en een afvalputje uit de nieuwe tijd is afgedankt. Het laatmiddeleeuwse aardewerk is in de ophogingslagen terecht gekomen, omdat opgebaggerd materiaal uit waterlopen naar alle waarschijnlijkheid gebruikt is om het land mee op te hogen. Gelet op het volume van de ophogingslagen kan het opgebrachte materiaal niet uitsluitend uit de waterlopen direct om de terpen komen maar moet het uit een groter gebied afkomstig zijn.

De waterlopen en sloot moeten door verschillende personen zijn gebruikt, maar het aardewerk aangetroffen in het afvalputje is zeer waarschijnlijk van enkele huishoudens uit de 17de, 18de en 19de eeuw.

4.3.3 Natuursteen

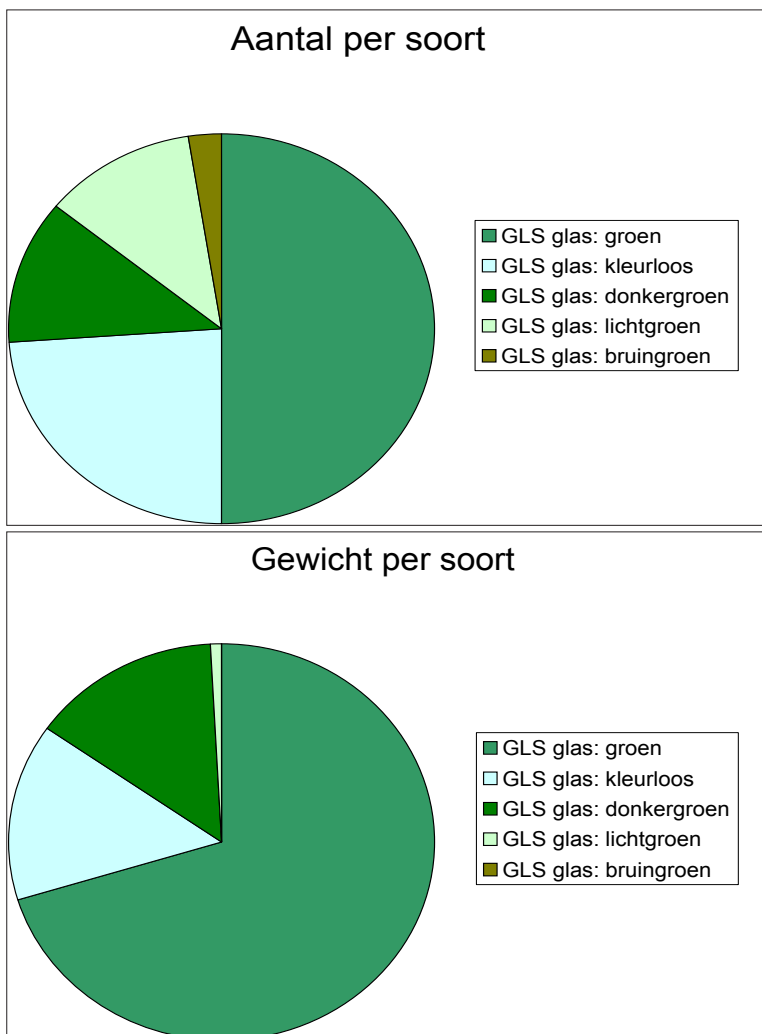
Er zijn tijdens de opgraving acht stenen verzameld (n=8), met een totaalgewicht van 463 gram. Hierin zijn drie soorten te onderscheiden: leisteen voor dakbedekking, waarvan drie zijn aangetroffen, graniet, waarvan tevens drie fragmenten zijn aangetroffen en zandsteen, waarvan twee stukken zijn verzameld. Op basis van de context worden de stenen gedateerd in de 17de tot 19de eeuw. Deze datering komt overeen met de vulling van de sloot en de funderingsresten uit de tweede en derde fase. Vermoedelijk zijn de stenen gebruikt als bouw materiaal.

4.3.4 Glas

Tijdens de tweede fase zijn in totaal tweeneveertig scherven glas verzameld (n=42) met een totaalgewicht van 2,661 kilogram. Het glas is gedetermineerd door C. Scheffer-Mud, glasspecialist. Aan de hand van de meeste fragmenten zijn enige types te herleiden in het Deventer-systeem. De herleide types betreffen vooral flessen en bekers. Een opvallende

vondst binnen het glas-spectrum is een zoutschaaltje (gl-zou-5) van opaak wit glas, die in werkput twee tijdens de aanleg is verzameld (V56). Het zoutschaaltje wordt gedateerd in de eerste helft van de 18de eeuw. Een andere opvallende vondst die uit de vulling van de sloot komt (S170), zijn fragmenten van een beker met *vetro a fili* versiering. *Vetro a fili* versiering houdt in dat kleurloos glas met glasdraden in spiraal is versierd. De aangetroffen fragmenten zijn kleurloos en met witte glasdraden versierd (V79). Deze beker, type gl-bek-9a, wordt gedateerd in de periode 1675-1725.

Het verzamelde glas kan onderverdeeld worden in vier verschillende baksels: kleurloos (n=10), groenbruin (n=1), donkergroen (n=5), lichtgroen (n=5) en groen (n=21). In onderstaande grafieken is weergegeven hoe de ratio gewicht en aantal ten opzichte van het soort baksel verhouden. Het glas komt voornamelijk uit de vulling van de sloot (S170, S81) en binnen de restanten van de 17de tot 20ste eeuwse woningen. Het overgrote deel van het glas dateert uit de 18de tot 20ste eeuw. Vier fragmenten dateren geheel in de 17de eeuw. Het betreft twee bodemfragmenten van een grote uivormige wijnfles, bestemd voor de betere wijnen, een bodem van een beker met geribde voetring met opgestoken bodem en pontilmerk (V72, tijdens de aanleg van werkput 2 aangetroffen) en een randfragment van een beker met fijne wafels (gl-bek-19, V84 uit S170).

Afbeelding 33. cirkeldiagrammen van de ratio gewicht en aantal in de verschillende soorten glas.

4.3.5 Leer

Er zijn in totaal twaalf fragmenten leer aangetroffen tijdens het onderzoek, waar van vier fragmenten geen verdere determinatie mogelijk is. De andere acht fragmenten behoren tot schoeisel uit de oudste laatmiddeleeuwse ophogingslaag (S98) en uit de vulling van de 17de tot 19de eeuwse sloot (S170). Het oudste leer kent stamt uit de 13de eeuw en de overige uit de 17de tot 19de eeuw. Met uitzondering van een vrijwel complete zool, is uit de fragmenten geen complete schoen te maken. Alle fragmenten leer zijn behandeld tegen verder verval.

4.3.6 Dierlijk bot

Het dierlijk bot is gedetermineerd door dhr. G. Graas. Voor een complete determinatie wordt verwezen naar bijlage 7. In totaal zijn 80 fragmenten dierlijk bot aangetroffen met een totaal gewicht 4.40 kilogram. Uit het bot zijn zowel niet specifieke dieren als specifieke dieren herkend. Het merendeel van het bot behoort tot rund (n=46), met op ruime afstand gevolgd door varken (n=12). Tevens is schaap of geit (n=5) en konijn (n=1) in het materiaal herkend. Van de andere botten kan enkel bepaald worden of zij tot een middelgroot zoogdier (n=11) of een groot zoogdier (n=5) behoren. Het meeste bot vertoonde hak- en snijsporen, wat zeer waarschijnlijk betekent dat deze desbetreffende dieren voor consumptie afgemaakt zijn. Het verzamelde bot dateert uit de 16de tot 20ste eeuw. Hierbij moet opgemerkt worden dat de laatmiddeleeuwse lagen met name in werkput 2 door natte omstandigheden niet grondig zijn onderzocht.

4.3.7 Metaal

Gedurende het archeologisch onderzoek is continue met de metaaldetector naar metalen gezocht. In totaal zijn tweeëntachtig metalen gevonden (n=82). Op advies van de gemeente archeoloog is reeds een selectie gemaakt, tweeëndertig fragmenten waren niet behoudenswaardig (n=32). De belangrijkste reden voor het selectiebesluit was de recente ouderdom en/of contextloze aard van de metaal vondsten. Negentien metaalvondsten zijn door Archeozorg, Egmond aan zee, en het depot van Zaanstad tegen verder verval behandeld, de overige metaalvondsten waren van lood of betroffen slak en kunnen zonder behandeling bewaard worden (n=31, waarvan drie slakken). Er zijn twee voorwerpen gevonden van

Afbeelding 34. V25
Zilveren munt uit
Kampen.

*Afbeelding 35. V14
Hollandia duit uit
1593-1598.*

*Afbeelding 36. V13
Utrechtse duit uit
1657-1690.*

*Afbeelding 37. V5
Gewichtjes (links) en
lakenloodje (rechts).*

Afbeelding 38. V30 Ijzeren pikhaak van vóór 1800.

het edelmetaal zilver (n=2). Hoewel beide voorwerpen de vorm hebben van een munt, is slechts één munt, een dubbele stuiver, daadwerkelijk beslagen met aan de voorzijde een stijgende leeuw en aan de keerzijde de naam Campen en het gedeeltelijke jaartal 168- (afb. 34). Deze zilveren munten komen uit de plaats Kampen en zijn te dateren tussen 1677 en 1681 (Van der Wis / Passon 2009, 269). Op basis van deze datering kan gesteld worden dat het ontbrekende getal 0 of 1 geweest moest zijn. Dubbele stuivers van

zilver worden niet vaak aangetroffen in archeologische contexten.

De overige munten zijn van koper. Over tijd heeft zich op vele munten een aanslag gevormd die de leesbaarheid van de munten niet altijd ten goede is gekomen. Op enkele munten is de aanslag dusdanig dat kenmerkende elementen niet meer zichtbaar zijn. Van deze munten is de herkomst en de datering niet te bepalen (n=6). De koperen munten waar nog afdrukken leesbaar zijn, betreffen een Hollandia duit uit 1593-1598 (afb. 35), een duit uit Zutphen uit 1604-1605 met een duit uit Overijssel uit 1604-1606 (V57) en een Utrechtse duit uit de periode 1657-1690 (afb. 36).

De voorwerpen van lood zijn divers, maar de meest kenmerkende voorwerpen zijn loodjes ter verzwaarding van draad en loodjes die de kwaliteit van een product moesten garanderen (afb. 37). Zo zijn loodjes die de kwaliteit en herkomst van het textiel waarborgde, veelvuldig teruggevonden (n=9). Eén daarvan kon op basis van het merkje herleid worden naar Amersfoort (zie afb. 37 geheel rechts). Naast zilver, koper en lood, zijn er ook artefacten van ijzer aangetroffen (n=4). Het betreft een pikhaak die voor 1800 gedateerd kan worden (zie afb. 38) en een spijker die in dezelfde context geplaatst kan worden als de pikhaak. De ijzeren pikhaak is goed te plaatsen in het slootrijke Oostzaan, waar die goed dienst deed om de boot aan de oever te trekken. Tot slot kan geconcludeerd worden dat de metaalvondsten samenhangen met normale bewoningsactiviteiten in de Kerkbuurt.

4.3.8 Bewerkt hout

Het doorzoeken van de vulling van de sloot in werkput 2 leverde een opvallende houten vondst op. Het betreft een duimstok, die door Restaura is gerestaureerd (afb. 39, V83). Een duim slaat op een afmeting die in het verleden gebruikt werd. Met de invoering van het Nederlands metrisch stelsel in 1820 werd de duim gelijk gesteld aan centimeters. Het

zou echter nog tot 1870 duren voordat de duim geheel werd afgeschaft als maat. Een duim had in verschillende regio's andere afmetingen. Zo was een duim in het Rijngebied 2,61 cm. In Nijmegen stond een duim gelijk aan 2,7 cm. De Amsterdamse duim is 2,57 cm. De duimstok dat in Oostzaan gevonden heeft duimen van 2,57 cm, wat gelijk staat aan een Amsterdamse duim. Dit indiceert dat de duimstok in Oostzaan als in de omgeving gangbare maatstok gebruikt kon worden.

De duimstok is gemaakt van zwartgekleurd hout, mogelijk ebben. De koppen zijn voorzien van koperplaat. De halve- en hele duimen zijn met koperen puntjes aangegeven. De duimstok heeft een uitklapbare metalen arm, waardoor de duimstok met 1/3 verlengd kan worden. In totaal is de duimstok zestien en een half duimen lang. Met 11 duimen in 1 voet, komt dit neer op anderhalve voet.

Afbeelding 38. Zestien en een half duimen lange duimstok (V83).

5. Beantwoording van de onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen zijn identiek aan de onderzoeksvragen die voor de eerste fase zijn gesteld (Kleij 2008).

1. *Kunnen aparte vindplaatsen onderscheiden worden en zo ja wat is hun begrenzing?*

De gehele onderzoekslocatie kan als één vindplaats worden beschouwd. De begrenzing wordt bepaald door de omvang van een terp. Hiervan is de omtrek binnen het opgegraven areaal echter niet duidelijk aan te wijzen, aangezien deze in zijn uiteindelijke vorm het gehele dorpslint van Oostzaan omvat. Ook tijdens de tweede fase is de begrenzing van de terp niet bepaald. De terp reikt nog naar het westen toe.

2. *Wat is de ruimtelijke spreiding van sporen en structuren zowel horizontaal als verticaal?*

In werkput 2 bevond zich de noordelijke grens van een sloot uit de 18de tot 19de eeuw. Daarnaast, op een dieper niveau, leek een gedempte waterloop, die uit de late middeleeuwen dateert, zich af te tekenen.

In werkput 1 zijn 17de tot 20ste eeuwse structuren aangetroffen in kleiige ophogingslagen. Daaronder bevinden zich enkele ophogingslagen die ouder zijn. Hieruit zijn vondsten gedaan die dateren uit de late middeleeuwen en het begin van de nieuwe tijd.

Er kan worden gesteld dat sporen uit de 13de tot 15de eeuw zich beperken tot enkele ophogingslagen en latere sporen uit de 17de tot 20ste eeuw tot de kleiige ophogingslagen.

3. *Is er sprake van clustering van sporen en structuren binnen een vindplaats?*

In werkput 2 behoren de sporen tot de sloot uit de 18de tot 19de eeuw. De noordelijke zijde van deze sloot is beschoeid met verticaal geplaatste palen en planken en daartussen horizontaal geplaatste planken.

In werkput 1 zijn gegroepeerde slieten waarschijnlijk onderdeel van een fundering uit de 17de en/of 18de eeuw. Van deze losse groepen slieten is echter geen structuur herkend. Van andere sporen die gegroepeerd waren, tekent zich een structuur af. Een plavuizen vloer met daar omheen geplaatste slieten zijn, op basis van een *terminus post quem*, gedateerd in de 17de eeuw. Verder kan een fundering, die de 17de eeuwse sporen doorsnijdt, herleid worden tot een structuur uit de 19de eeuw. Daarnaast bevindt zich een tweede structuur, waarvan enkel de poeren en de restanten van een muur zijn teruggevonden, die tevens in de 19de eeuw geplaatst wordt.

4. *Kunnen meerdere bewoningsfasen onderscheiden worden, zo ja in welke mate zijn deze aansluitend?*

Er zijn bewoningsfasen in de 13de-16de eeuw, de 17de/18de eeuw en de 19de/20ste eeuw te onderscheiden. De dateringen die aan de stratigrafie van de terpophogingen en de aangetroffen structuren ontleend kunnen worden zijn echter niet sluitend genoeg om een continuïteit in de bewoningsgeschiedenis aan te kunnen tonen. Dit wordt mede veroorzaakt door de lage bewoningsintensiteit in de vroege periodes. De dateringen van het vondstmateriaal en de resultaten van het onderzoek aan de oostelijke zijde van de Kerkbuurt in

ogenschouw nemend, kan een bewoningscontinuïteit vanaf de 13de eeuw echter wel worden verondersteld.

5. Wat is de datering of looptijd van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?

Het vondstmateriaal dateert uit de late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd. Vondstmateriaal uit de late middeleeuwen zijn onder andere aardewerk en fragmenten leer. Het vroegst herkende materiaal dat is aangetroffen stamt uit de 13de eeuw. Het betreft een stukje pingsdorp aardewerk, maaslands wit en kogelpot met bezemstreken. Het fragment leer is niet nader te determineren. Het vondstmateriaal dat uit de nieuwe tijd dateert, is onder andere aardewerk, leer, metaal, dierlijk bot en glas.

6. Bevatten de vindplaatsen overblijfselen die duiden op ambachtelijke activiteiten of handel?

Tijdens de tweede fase zijn slechts fragmenten import ceramiek aangetroffen die kunnen wijzen op internationale handelsbetrekkingen van Oostzaners met het zuiden van Europa. Het is echter eveneens mogelijk dat dit ceramiek vervorven is bij een tussenhandelaar.

7. Hoe verhoudt de site zich ten opzichte van analoge vindplaatsen uit dezelfde periode in de regio?

In Oostzaan is in 1983 direct ten noorden van het oude gemeentehuis (Kerkbuurt 18) een sleuf gegraven waarin ophogings- en bewoningslagen uit de 13de eeuw zijn aangetroffen (Van Geel *et al.* 1983, 420). Deze maken deel uit van een boerderijterp direct naast de terp waar ook in de middeleeuwen de kerk op stond. Op het perceel van de Zuideinde nr. 64 zijn bij het graven van een kleine sleuf in begin jaren '80 eveneens de restanten van middeleeuwse bewoning gevonden (Van Geel *et al.* 1983, 420). Hier betreft het een niet opgehoogde huisplaats uit de 11de-13de eeuw. Mogelijk werden de bewoners van Oostzaan er in de 13de eeuw toe bewogen om op verhoogde huisplaatsen te gaan wonen door toenemend wateroverlast (Van Geel *et al.* 1983). Recht tegenover de huidige onderzoekslocatie is in 2002 en 2005 een opgraving uitgevoerd waarbij de resten van een ophoging met bewoningssporen uit de 13de tot 20ste eeuw zijn aangetroffen (Kleij 2003; Vaars / Van den Berg 2007). Op de huidige vindplaats zijn geen aanwijzingen voor bewoning uit de late middeleeuwen waardoor een direct vergelijking met de naburige vindplaatsen voor de vroegste periode niet mogelijk is. De ontwikkelingen van na de middeleeuwen, waarbij de individuele huisterpen langs de weg samensmelten tot een dorpslint doordat de tussenliggende delen worden opgehoogd, is echter zowel bij de huidige vindplaats als die aan de overkant van de Kerkbuurt herkenbaar (zie ook volgend hoofdstuk Synthese).

8. Hoe zien de gebouwrusten eruit (materiaalsoort, plattegrond, grootte, oriëntatie, manier van bouwen, diepte, hoogte, ligging haard etc.)

De structuren uit de 17de eeuw zijn gefundeerd op houten planken die op houten palen liggen. Gebouw G is gefundeerd op poeren, die overeenkomstig met de 17de eeuwse structuren zijn gefundeerd. Gebouw H daarentegen is niet gefundeerd op poeren, maar op houten balken met slieten. Het gebruikte bouw materiaal is baksteen en hout.

9. *Is in de ondergrond een terp of een deel van een terp aanwezig?*

Er zijn ophogingslagen aangetroffen die mogelijk verhouden tot een terp. Ophogingslagen hoeven echter niet te wijzen op bewoning, waardoor sluitend bewijs voor een woonterp aan de westelijke zijde van de Kerkbuurt tot op heden uitblijft.

10. *Wat kan gemeld worden over de archeologische indicatoren voor bewoning en terp: verschillende bodemlagen boven elkaar; variërend in dikte van een paar cm tot tientallen cm, de aanwezigheid in de bodem van vlechtwerk, plaggen en bakstenen die in verband liggen, ingebede palen, gemetselde poeren, fragmenten dakpannen, scherven glas of aardewerk, metalen voorwerpen of andere artefacten?*

Zie het antwoord op vraag 9.

11. *Geef met behulp van de datering van artefacten, de relatieve stratigrafie, dendrochronologie en eventueel natuurwetenschappelijke dateringsmethoden de ouderdom van de bodemlagen aan.*

De uit de profielen verzamelde vondsten, zowel uit de venige als de daarop liggende kleiige ophogingslagen, dateren vrijwel allemaal uit de late middeleeuwen (13de-15de eeuw). De oudste sporen die onder het ophogingspakket liggen dateren mogelijk ook in deze periode. De sporen van 17de-18de eeuwse bewoning bevinden zich op deze ophoging. Alleen de allerbovenste paar lagen, direct onder de recente toplaag bevatten recenter vondstmateriaal. De 19de- /20ste-eeuwse bewoningssporen zijn in de bovenste ophogingslaag ingegraven.

12. *Op welke wijze is het terrein ontgonnen en ingericht door de eeuwen heen?*

In de middeleeuwen (13de-15de eeuw) was het terrein ten westen van de Kerkbuurt in gebruik als akker of weidegebied. De verkaveling van de door greppeltjes gescheiden percelen was zw-no georiënteerd en stond haaks op de Kerkbuurt. In deze periode werd het terrein opgehoogd om bewoning mogelijk te maken. Bewoning uit de opvolgende perioden, de 17de-18de eeuw en later, concentreerden zich langs de Kerkbuurt. Enkele percelen worden in de 16de tot 19de eeuw van elkaar gescheiden door sloten. In de 19de eeuw worden deze gedempt om een grotere dichtheid aan bebouwing mogelijk te maken.

13. *Geef aan hoe door de aanleg van sloten, greppels, het ophogen van het terrein, het aanleggen van terpen, het oprichten van gebouwen, het dichtgooien van sloten en dergelijke het terrein zich vanaf de eerste bewoning tot het begin van de 20e eeuw heeft ontwikkeld.*

Zie het antwoord op de vorige vraag.

14. *Wat kan gemeld worden over de archeologische indicatoren voor de aanwezigheid en datering van sloten? Hoe valt te verklaren dat over een lange lengte, een breedte van vijf tot vijftien meter en een diepte van twee meter of meer de veenlaag ontbreekt? In plaats hiervan zijn modderige lagen, kleilagen en afvallagen aanwezig. De aanwezigheid van veel artefacten is eveneens een aanwijzing voor de aanwezigheid van een sloot. Hoe kunnen artefacten gebruikt worden voor datering van de sloot en de eventuele fasen in de aanleg van deze sloot?*

De sloot heeft een lange doorlooptijd van de 17de tot 19de eeuw. Vanwege het ontbreken van een geschikt monster ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek, kan geen uitspraak gedaan worden over de datering van de beschoeiing die langs de sloot gelegen is. Ook is geen uitspraak te doen over een eventuele fasering van de beschoeiing, en dus van de sloot.

15. Wat was het voedingspatroon van de bewoners?

Op basis van de resultaten kunnen vooralsnog geen uitspraken gedaan worden over de voedingspatronen van de bewoners.

16. Geef aan met behulp van de aanwezigheid van organische voedselresten en botten/visgraten in kuilen, sloten, grondlagen, putten etc. welk voedsel er door de eeuwen heen gegeten werd.

Enkel op basis van de zeer beperkte vondsten van dierlijke bot met hak- en snijsporen kan een uitspraak gedaan worden over het dieet. De gebruikssporen wijzen op consumptie van door de bewoners. De geslachte diersoorten bestonden uit rund, schaap en varken.

17. Maak een landschapsreconstructie gebaseerd op het onverstoorde veen direct onder de terp of onder de oudste bebouwing.

Er zijn tijdens de tweede fase geen monsters genomen ten behoeve van een landschapsreconstructie. Conform het PvE is in overleg met de gemeentelijk archeoloog besloten om geen botanische monsters te nemen. Tijdens de eerste fase hebben koolstofdateringen uitgewezen dat het natuurlijke veen ten tijde van de ontginningsfase niet meer aanwezig was (Hoogendijk 2010, 60).

18. Zijn er aanwijzingen voor de verbouw van graan en zo ja, in welke perioden vond dit plaats?

Er zijn door het ontbreken van voor monsternamen geschikte resten geen aanwijzingen voor de verbouw van graan aangetroffen.

19. Archeologische indicatoren: resten graan en dorsafval gekoppeld aan dateringen.

Er zijn archeologische indicatoren aangetroffen die suggereren dat er graan is verbouwd.

20. Welke archeologische artefacten zijn aanwezig? Tot welke type behoren ze, wat is hun datering en herkomst?

Artefacten uit de late middeleeuwen (13de-15de eeuw) bestaan overwegend uit kleine fragmenten aardewerk. Hieronder bevindt zich regionaal geproduceerde kogelpot, grijsbakkend en vroeg roodbakkend aardewerk, maar ook Maaslands wit, Pingsdorf, protosteengoed en echt steengoed, de laatste onder andere afkomstig uit Siegburg.

De overige artefacten dateren uit de 16de-19de eeuw en omvatten alle vondstcategorieën. Het aardewerk bestaat voor het grootste deel uit gewoon gebruiksaardewerk, zoals borden, kommen, kannen, grappen, testjes, bakpannen, etc. Ook de soorten beslaan een breed spectrum: geglazuurd roodbakkend aardewerk, al dan niet met slibversiering, witbakkend aardewerk, steengoed, majolica, faience, industrieel geproduceerd aardewerk, porselein,

etc. Het aardewerk is afkomstig van verschillende productiecentra, waaronder Nederland: productie van majolica, faience, rood- en witbakkend aardewerk en het uit onder andere Maastricht industriële aardewerk. Uit Duitsland, in het bijzonder Siegburg, Keulen, Frechen en Langerwehe kwam het steengoed. Beschilderde borden kwamen uit het Nederrijnse gebied en enkel stuk faience uit Italië. Enkele voorwerpen van 17de/ 18de eeuws porselein zijn afkomstig uit China.

De meeste metaalvondsten waren niet behoudswaardig waardoor veel metaalvondsten zijn afgestoten. De metaalvondsten die na selectie als behoudenswaardig zijn bevonden, betroffen veelal zilveren en koperen muntjes die uit de 16de en 17de eeuw stammen en in Utrecht, Gelderland, Holland en Friesland zijn geslagen, (laken)loodjes en ijzeren werktuigen zoals een pikhaak en een deel van een schartje. Een aardige vondst is die van een duimstok van hout en ingelegde messing.

21. Kan er een verschil in sociale stratigrafie binnen de verschillende gebouwen worden vastgesteld? Kan de functie van de verschillende gebouwen worden vastgesteld?

De in de tweede fase aangetroffen gebouwen vertonen vanuit een archeologisch perspectief geen sociale stratigrafie. Op basis van historische bronnen kan er echter wel een onderscheid gemaakt worden tussen de twee gebouwen. De woning die op de hoek van de Kerkbuurt en de Kerkstraat gelegen was, bleek bewoond te zijn door de gruttersfamilie Heijn. Onder Albert Heijn zou de winkel die hij uitbaatte, uitgroeien tot een keten van winkels. Met zijn ondernemerschap groeide ook waarschijnlijk zijn inkomsten. Het is bekend dat hij in 1899 zijn winkel liet verbouwen. Van het gebouw achter Heijn is niet bekend wie daar woonde en de bezitter was.

22. Archeologische indicatoren: groepeer de artefacten per gebouw en kijk welke gebouwen, of delen van gebouwen kostbare of goedkope voorwerpen bevatten en welke gebruiksvoorwerpen in welke gebouwen aanwezig zijn.

De hoeveelheid artefacten die in relatie kunnen worden gebracht met een specifiek gebouw is te laag om uitspraken te kunnen doen over sociale status of rijkdom. Dit geldt ook voor gebruiksvoorwerpen die een specifieke activiteit impliceren. Het merendeel van de voorwerpen is in een slootcontext aangetroffen. Hieronder bevonden zich enkele kostbare (aardewerken) voorwerpen die tot een welgesteld huishouden moeten hebben behoord. Bij welk gebouw dit huishouden hoorde, als deze al is aangetroffen bij het archeologische onderzoek, is niet vast te stellen.

6. Synthese

In het verleden vonden diverse archeologische onderzoeken plaats rond de Kerkbuurt. De resultaten die in dit rapport zijn weergegeven, vormen hier een slotstuk op en sluiten in grote lijnen op de synthese die is weergegeven in de rapportage van de eerste fase (Hoogendijk 2011, 62-66). In dit rapport wordt de bewoningsgeschiedenis van de dorpskern van Oostzaan vanuit een archeologisch perspectief besproken.

In de synthese, die voor een groot deel is overgenomen, wordt uitgegaan dat de eerste bewoning in Oostzaan omstreeks de 11de eeuw aanvangt. In deze periode ging men zich vestigen op het hoogveenkussen tussen de veenstromen Twiske en Watering. Vanuit de ontginningsas het Twiske werd het woeste hoogveengebied ontgonnen en geëgaliseerd (Van Braam 1993). De vroegste sporen van bewoning in Oostzaan bevinden zich overigens niet bij de Kerkbuurt, maar in de omgeving. In de Kerkbuurt zijn echter ook vroege sporen aangetroffen (Kleij 2003). Tijdens archeologisch onderzoek rond de huidige protestantse kerk en het oude gemeentehuis in 1983, 2002 en 2005 zijn sporen aangetroffen van antropogene ophogingslagen met waterlopen en is tevens materiaal gevonden dat in de 12de en 13de eeuw geplaatst kan worden. Aan de overzijde, ten westen van de Kerkbuurt, zijn met het onderhavig onderzoek in 2010 (fase 2) eveneens antropogene lagen aangetroffen waarin 12de-13de eeuws materiaal zit. Deze bevindingen bevestigen het beeld dat men rond die tijd bij de Kerkbuurt de bewoning is begonnen.

Vanwege het ontginnen van het hoogveengebied trad echter zakking van het land op door verschillende factoren: Veen groeit met een opwaartse kracht. Als water wordt onttrokken uit de bodem kan vegetatie niet meer groeien en vindt er een tegenovergestelde reactie plaats. In plaats van omhoog, zal het veen dalen. Dit proces wordt *inklinking* genoemd. Bovendien zal door het ontbreken van water het veen *krimpen* en treedt *oxidatie* op waardoor het veen op den duur vergaat (Berendsen 2005, 202-203). Wat het proces van zakking zeker ook bepaald heeft, is het feit dat men op het hoogveen is gaan leven. Deze *zetting* op het veen moet tevens een factor hebben gespeeld in de totale zakking, al zal dit in vergelijking met de huidige bebouwing langs de Kerkbuurt van minder belang zijn geweest. Dus om droge voeten te houden losten de toenmalige bewoners van Oostzaan dat op door extra land op te brengen, in dit geval waarschijnlijk opgebaggerde veen.

De bewoning concentreert zich rond de protestantse kerk, die op een 13de eeuwse terp gesitueerd is. Direct ten zuiden van de kerkterp, slechts gescheiden door een waterloop met daarin 12de-13de eeuws materiaal is in 2005 op een tweede terp een waterput gevonden met daarin proto-steengoedkannen, die te dateren zijn tussen 1225 en 1280. Men vermoedt dat in de buurt van de waterput een huisplaats uit eveneens de 13de eeuw gelegen was (Vaars / Van den Berg 2009, 11). Ook aan de noordzijde van de Kerkbuurt is in 1983 een terplichaam aangetroffen, dat was opgebouwd uit klei. De oudste bewoningslagen van deze terp zijn gedateerd rond 1300 (Van Geel *et al.* 1983, 422).

Het hierboven besproken archeologische onderzoek vond plaats aan de oostelijke zijde van de Kerkbuurt. Met de realisatie van nieuwbouw ten westen van de Kerkbuurt werd het mogelijk om in 2009 en 2010 (fase 1 en 2) ook deze locatie archeologisch te onderzoeken op sporen uit de late middeleeuwen. Tijdens de eerste fase zijn destijds greppels aangetroffen waaruit aardewerk uit de late middeleeuwen kwam. In het noordelijke deel van dit onderzoek is in venige ophogingspakketten protosteengoed gevonden. Hoewel sporen van bewoning ontbreken, is dit een indicatie dat direct ten noorden van het onderzoeksgebied mogelijk nog een terp aanwezig is.

Tijdens de tweede fase zijn sporen uit de late middeleeuwen gevonden. In ophogingslagen, in werkput 1 werd vondstmateriaal aangetroffen dat in de 13de tot 15de eeuw te plaatsen is. Deze ophogingslagen bevonden zich direct op het natuurlijke veen. Opvallend aan de datering van de in de tweede fase aangetroffen ophogingslagen is dat zij overeenkomen met de terp aan de overzijde van de Kerkbuurt. Dit doet de vraag rijzen hoe deze ophogingslagen tot die terplichamen horen. Op deze vraag kan tot op heden geen sluitend antwoord gegeven worden. De mogelijkheid bestaat dat er sprake is van twee terpen, aan weerszijde van de Kerkbuurt. Het is echter eveneens mogelijk dat de ophogingslagen tot een enkele terp behoren. Om de resultaten van weerszijde van de Kerkbuurt te synthetiseren zal onderzoek onder de huidige Kerkbuurt in de toekomst gewenst zijn.

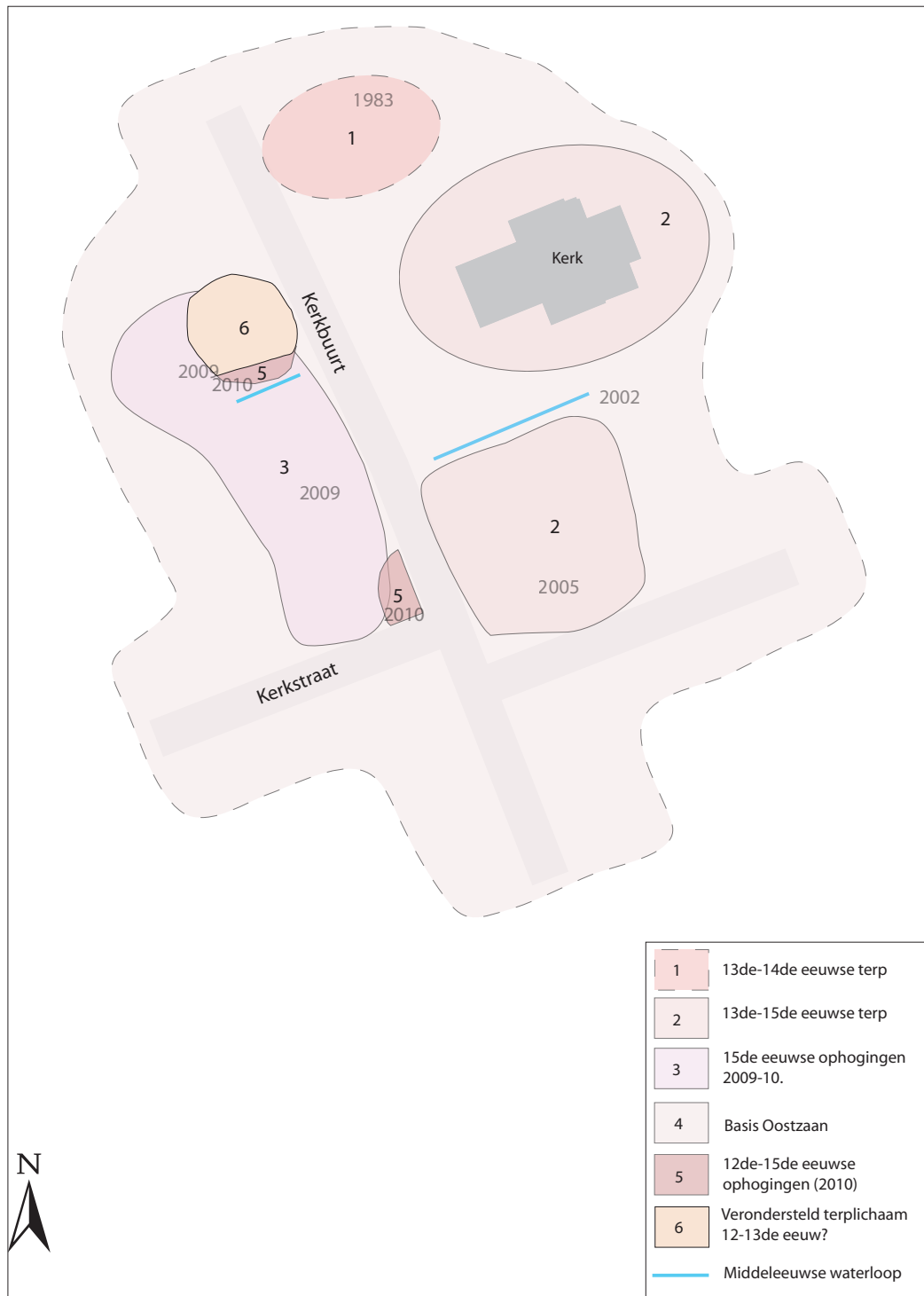
De veronderstelde gedempte waterloop in werkput 2 heeft er alle schijn van dat deze verhoudt met een eventuele terp die tijdens de eerste fase reeds was gedocumenteerd. De waterloop komt wat betreft aard overeen met wat aan de overzijde van de Kerkbuurt was gevonden tijdens onderzoek in 2002. Tijdens beide onderzoeken is materiaal gevonden dat in de 12de-13de eeuw te plaatsen is. Een verschil is echter dat de ligging van de waterloop in werkput 2 noordelijker is, en lijkt om die reden niet dezelfde waterloop te zijn. Mogelijk moest ook deze waterloop voor de afwatering van een terp zorgen. Wellicht dat in de toekomst archeologisch onderzoek ten noorden van het huidige onderzoeksgebied de hypothese van een aanwezige laatmiddeleeuwse terp bevestigt.

Op basis van de huidige archeologische resultaten lijkt het er sterk op dat rondom de Kerkbuurt verschillende terpen uit de late middeleeuwen (12de-15de eeuw) gelegen hebben.

In de tweede helft van de 15de eeuw wordt aan de oostelijke zijde van de Kerkbuurt de zuidelijke waterloop gedempt zodat de tot dan toe gescheiden terplichamen door middel van ophogingslagen aan elkaar verbonden raken (Kleij 2003). Ditzelfde proces lijkt zich ook aan de westelijke zijde van de kerkbuurt te voltrekken. Tijdens de archeologische opgraving in 2009 en 2010 zijn in de ophogingslagen die zich direct op het natuurlijke veen bevonden, vondsten uit de 15de eeuw gevonden. Het samenvoegen van de afzonderlijke terplichamen moet het begin geweest zijn van het later ontstaane bewoningslint aan de Kerkbuurt. Bewaard gebleven bewoningssporen uit deze periode zijn helaas schaars. Aan de zuidoostelijke zijde van de kerkbuurt zijn in 2005 zeer waarschijnlijk huisplattegronden gevonden die gedeeltelijk uit plaggenwanden bestaan en in de 15de of 16de eeuw te dateren zijn. Eén van de huisplattegronden is westelijk naar de Kerkbuurt toe georiënteerd.

Vrijwel direct na het dempen van de waterloop, mogelijk in de 16de eeuw, wordt er een zw-no georiënteerd grenssloot gegraven. Deze sloot is aan beide zijden van de Kerkbuurt teruggevonden (2002 en 2009, zie afb. ??). Een relatief kleine hoeveelheid 16de-eeuws vondstmateriaal, waaronder de fragmenten van het zeldzame Iberische goudlustermajolica en een vrijwel complete met medaillons versierde Schnelle uit Siegburg, geeft aan dat de bewoners een aanzienlijke welstand genoten. Dit past in het beeld van een opbloeiend Oostzaan vanaf het eind van de 16de tot in de 17de eeuw na een periode van grote armoede in de 14de en 15de eeuw (Kleij 2003, Van Braam 1993, 167). De vroege datering van het goudlustermajolica (1500-1525) kan betekenen dat (enkele vooraanstaande inwoners van) Oostzaan al zeer vroeg profiteerden op de opkomende welvaart die de zich ontwikkelende handel tussen Nederland en de rest van Europa, waaronder de lucratieve Oostzeevaart met zich mee bracht. Het kostbare aardewerk kan verkregen zijn via contacten in de overzeese handelsscheepvaart.

Aan het eind van de 16de eeuw, in 1573, krijgt Oostzaan een tegenslag te verwerken als binnenvallende Spaanse troepen grote vernielingen aanrichten. Enkele gebouwen, waaronder de kerk, raken beschadigd. Al snel begint men echter met het herstel. Een voorbeeld

Afbeelding 39. Hypothetische weergave van de ontwikkelingen rondom de Kerkbuurt. De veronderstelde huisplaatsen onder de weg moeten met toekomstig onderzoek bewezen worden, met als de terp ten noorden van het onderzoeksgebied.

hiervan treft men in de fundering van een eind 16de begin 17de eeuws woonhuis met een stenen opbouw waar een fragment van een uit de kerk afkomstige grafsteen ontdekt werd (Vaars / Van den Berg 2009). In 1617 wordt het middeleeuwse rechthuis vervangen en in 1760/1761 neemt de huidige kerk de plaats van de oude in.

Behalve het stenen huis zijn er bij dit archeologische onderzoek in 2005 slechts gefragmenteerde resten van bebouwing uit de 17de en 18de eeuw aangetroffen, wat zeker mede bepaald is door de houten opbouw, die weinig archeologische sporen nalaat. Aan de oostzijde van de Kerkbuurt zijn eveneens en drietal waterputten en een drietal afvalkuilen uit de 17de eeuw ontdekt.

Aan de westzijde zijn tijdens de eerste fase in 2009 enkele funderingselementen, met name houten palen, enkele poeren, en een plavuizen vloer, mogelijk in de 17de-18de eeuw te dateren. Het gaat hierbij dan om voorgangers van gebouwen waarvan vooral de 19de-20ste eeuwse resten goed gedocumenteerd konden worden, in het bijzonder gebouw A waarvan enkele poeren mogelijk tot de voorganger behoren, gebouw C2 waarin enkele slieten zijn aangetroffen die vóór de 19de eeuw kunnen worden gedateerd.

In de tweede fase in 2010 zijn eveneens fragmentarische resten van 17de eeuwse bebouwing aangetroffen. Van gebouw F zijn twee poeren in de 17de eeuw te dateren, samen met enkele gegroepeerde slieten. Tot slot gebouw G waar zich een keldervloer en de houten slieten van de muurfundering van een 17de eeuwse voorganger bevindt.

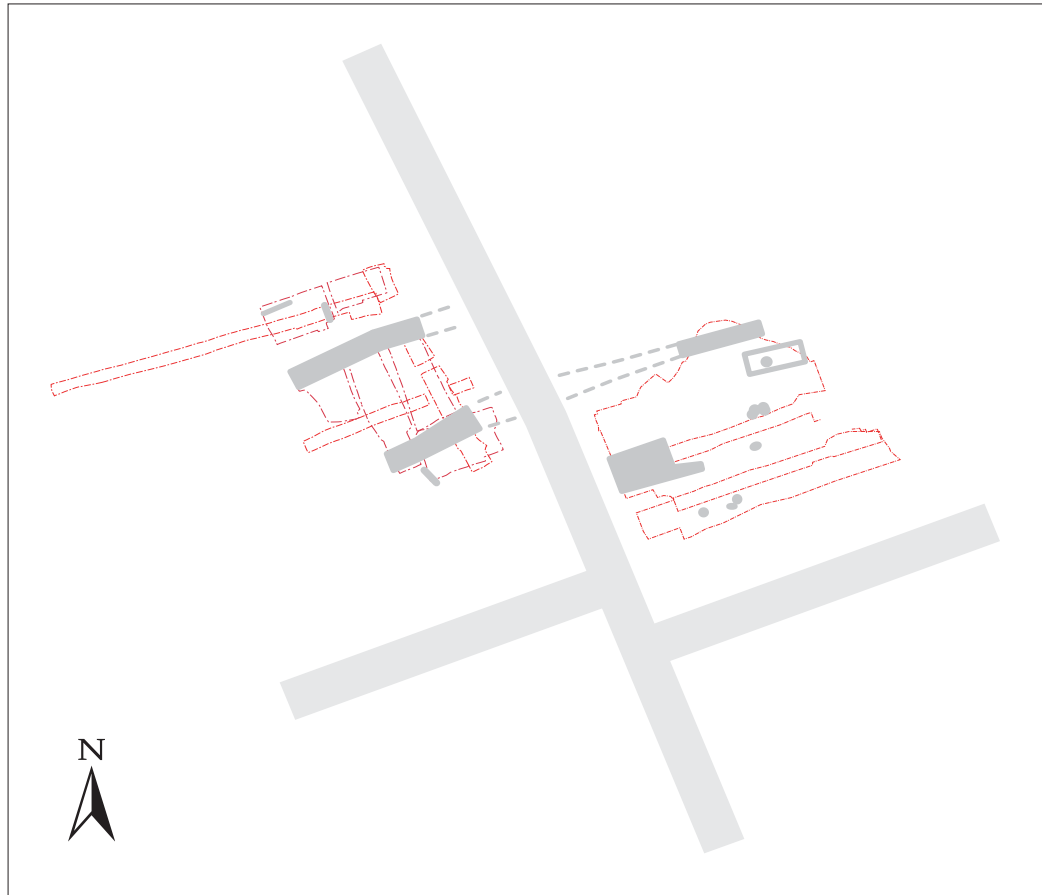
Overblijfselen van een andere aard uit 17de-18de eeuw zijn de drie zw-no georiënteerd sloten die bij de herinrichting van het terrein na de invallen van de Spanjaarden, parallel aan de oude middeleeuwse verkavelingsgreppels zijn gegraven (zie afb. 40). De reeds genoemde middelste sloot die in de late 16de eeuw de waterloop ten zuiden van de kerk verving, is van de drie het beste onderzocht. De overige twee konden door ofwel recente verstoringen (2009), beperkingen aan de ontgravingsdiepte (2009), danwel verontreiniging (2010) bij het archeologische onderzoek slechts fragmentarisch worden gedocumenteerd. Wel is de begrenzing van deze sloot met beide onderzoeken in 2009 en 2010 geconstateerd.

De centrale sloot kende twee fasen waarvan de vullingen grote hoeveelheden vondstmateriaal herbergden. De aanvang van de oudste fase is zoals gezegd mogelijk aan het eind van de 16de eeuw te dateren en is bij het dempen opgevuld met 17de en 18de eeuws materiaal. De tweede fase, evenals de eerste fase voorzien van een beschoeiing van palen en planken, werd opvolgend op de eerste uitgegraven en raakte in de tweede helft van de 19de eeuw buiten gebruik.

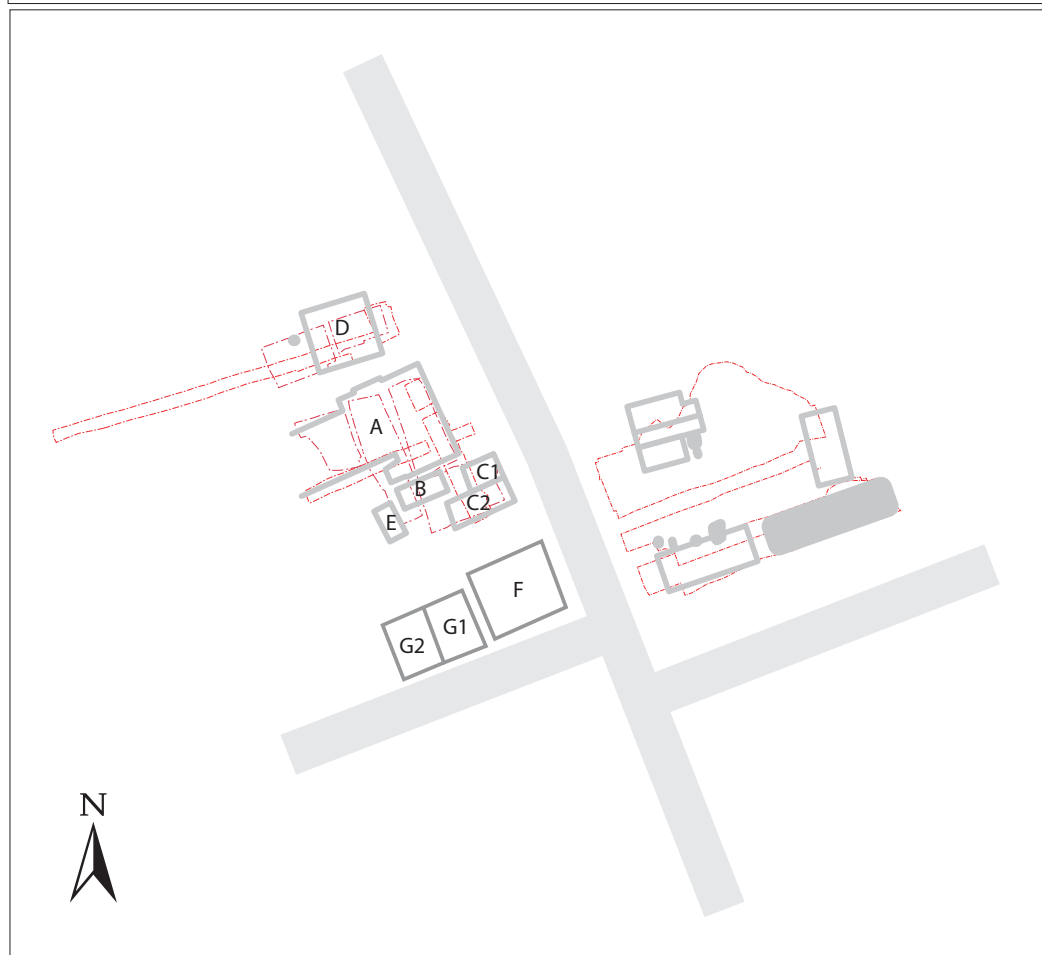
Het toenemen van de bewoningsdichtheid, een trend die zich mogelijk al aan het eind van de 18de eeuw ontwikkelt, zet zich in de 19de en 20ste eeuw voort (zie afb. 41). Aan de oostzijde van de Kerkbuurt bevinden zich enkele stenen gebouwen, waaronder een woonhuis (het "huis van opa Witbaard") met daarnaast een barbier annex café, een drietal waterkelders en een werkplaatsje (Kleij 2003; Vaars / Van den Berg 2009).

Aan de westzijde bevindt zich een groot en prominent gebouw: de in 1867 gebouwde school (gebouw A). De in 1929 aangebouwde voorvleugel werd in 2005 als laatste deel van de school gesloopt. Ten noorden van de school bevond zich een zogenaamd renteniershuis, waarvan de funderingen tijdens de eerste fase van het archeologische onderzoek in goede staat werden aangetroffen (gebouw D). De gebouwen B, C1, C2 en E ten zuiden van de school zijn geïnterpreteerd als 19de-20ste eeuwse woonhuizen en bijgebouwen.

Aan de zuidzijde van het onderzoeksgebied (fase 2, 2010) bevinden zich twee gebouwen (F en G) die in de 19de eeuw een houten bovenbouw had. In het begin van de 20ste eeuw werde deze vervangen door een bakstenen variant. Gebouw G dateert van na 1852. Van gebouw F ontbreekt een dendrochronologische datering. Met gebouw F is echter iets speciaals aan de

Afbeelding 40. Schematisch overzicht van 17de/18de eeuwse sporen aangetroffen aan de oostzijde van de Kerkbuurt en tijdens de eerste fase aan de westzijde van de Kerkbuurt. Uit: Hoogendijk 2011, 53.

Afbeelding 41. Schematisch overzicht van 19de/20ste eeuwse sporen aangetroffen aan de oostzijde van de Kerkbuurt en tijdens de eerste fase aan de westzijde van de Kerkbuurt. Naar: Hoogendijk 2011, 54.

hand, omdat dit de eerste winkel is van Albert Heijn. In 1887 kocht Albert Heijn de winkel van zijn ouders en begon die met zijn vrouw uit te baten.

De verdichting van de bebouwing in de 19de en 20ste eeuw is een teken van toenemende welvaart en een stijgende populatie. De huidige bouwplannen die hebben geleid tot dit archeologische onderzoek geven aan dat het proces van ontwikkeling, ooit begonnen in de middeleeuwen, nog steeds niet voltooid is.

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 2000: *Landschappelijk Nederland*, Assen.

Berendsen, H.J.A., 2005: *Landschap in delen. Overzicht van de geofactoren*, Assen.

Besteman, J. / J. Guiran, 1986: De middeleeuwse bewoningsgeschiedenis van Noord-Holland boven het IJ en de ontginning van de veengebieden. Opgravingen in Assendelft in perspectief, in: *Landschap en bewoning rond de mondingen van Rijn, Maas en Schelde, a contribution to prehistoric, Roman and medieval archaeology, Rotterdam papers V*, Rotterdam, 183-212.

Bont, C., de, 2009: *Vergeten land, ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800-1350)*, Wageningen (Alterra scientific contributions 27).

Braam, A. van, 1993: *Zaandam in de Middeleeuwen*, Hilversum.

Gawronski, J. / J. Veerkamp, 2003: Over staal, kleeft en stuit. Funderingen in Amsterdam, in: J. Gawronski *et al.* (red.), *Monumenten & Archeologie 2*, Amsterdam, 10-24.

Geel, B. van / J.M. Bos / J.P. Pals, 1983: Archaeological and Palaeoecological Aspects of a Medieval House Terp in a Reclaimed Raised Bog Area in North Holland, in: W.A. van Es *et al.* (red.), *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (BROB) jrg. 33*, Amersfoort, 419-444.

Gerritsen, S., 2008: Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven) aan de Kerkbuurt 1-6, Oostzaan, gemeente Oostzaan, *Hollandia-reeks 203*, Zaandijk.

Hoogendijk, T. 2011: *Archeologische Opgraving (AO), Oostzaan - Kerkbuurt 1-6*, Zaandijk (Hollandia reeks 295).

Hurst, J.G. / D.S. Neal / Beuningen, H.J.E., van, 1986: Pottery produced and traded in North-West Europe 1350-1650, *Rotterdam papers VI*, Rotterdam.

Kleij, P., 2003: Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) Kerkbuurt 8 en 10 (Centrumplan), *Hollandia-reeks 28*, Zaandijk.

Pluis, J., 1997: *De Nederlandse Tegel, decors en benamingen 1570-1930*, Leiden.

Vaars, J.P.L., 2007: Archeologisch Bureauonderzoek Kerkbuurt 1-6, Oostzaan, gemeente Oostzaan, *Hollandia-reeks 151*, Zaandijk.

Vaars, J.P.L. / R.W. Vanoverbeke 2006: Conserveringsrapport metaalvondsten Oostzaan, Kerkbuurt, gemeente Oostzaan, *Hollandia-reeks 128*, Zaandijk.

Verhoeven, A.A.A., 1998: Middeleeuws gebruiksardewerk in Nederland, *Amsterdam archaeological studies 3*, Amsterdam.

Vos, P., 1998: De geschiedenis van de Zaanse bodem. Een reeks profielreconstructies tussen Groenedijk en Twiske, in: F. D. Zeiler (red.), *De dubbele bodem. Verkenningen op en onder het maaiveld van de Zaanstreek*, Wormer, 15-21.

Zandboer, S. / N. Jaspers, 2011, Een compleet komfoor uit de opgraving van terp 5 te Peize, *Mededelingen van de Vereniging voor Terpenonderzoek nr. 6*, Groningen.

Bijlagen

Inhoudsopgave

- Bijlage 1: Allesporenkaart werkput 1
- Bijlage 2: Allesporenkaart werkput 2
- Bijlage 3: Profielen
- Bijlage 4: Sporenlijst
- Bijlage 5: Vondstenlijst
- Bijlage 6: Determinatielijst Aardewerk
- Bijlage 7: Determinatielijst Dierlijk bot
- Bijlage 8: Determinatielijst Metaal
- Bijlage 9: Aardewerkcatalogus

